

Laporan Tahunan 2008

Jabatan Perkhidmatan Haiwan dan Perusahaan Ternak
Kenenterian Pertanian dan Industri Makanan, Sabah.
Laman Web: <http://www.sabah.gov.my/hwan>

PENGARAH & TIMBALAN-TIMBALAN PENGARAH

Dari Kiri.

1. IR Harun Hj. Abas (Tim. Pengarah Bhg. Pengeluaran & Penyelidikan)
2. Dr. Yeo Boon Kiat (Tim. Pengarah Bhg. Perancangan & Pembangunan Sumber Manusia)
3. Datuk Hj. Awang Sahak Ag. Salleh (Pengarah)
4. Dr. Nasip Eli (Tim Pengarah Bhg. Kesihatan Veterinar & Pembangunan Daerah)
5. Dr. Hj. Amat Hj. Kasim (Tim. Pengarah Bhg. Kesihatan Awam Veterinar & Kuarantin)

Kalender JPHPT

2008

Acara-Acara Dalam Kalender

Import Ternakan Kambing Dari Australia

Turun Padang Bersama Menteri

Majlis Kempen Kesedaran Kawalan Penyakit Hawar Berdarah

PRAKATA

Daripada perspektif global, tahun 2008 merupakan suatu tahun yang penuh dengan pelbagai cabaran dan rintangan. Kemelesetan ekonomi yang melanda dunia banyak mempengaruhi kehidupan rakyat di seluruh pelusuk negara. Ianya juga menyaksikan pergolakan yang memukul sistem kewangan AS dimana kesannya turut dialami di seluruh dunia termasuk negara Malaysia.

.Keadaan yang seakan *Tsunami* ini telah memufliskan dan menyebabkan kejatuhan beberapa institusi kewangan yang telah lama wujud termasuk beberapa gergasi korporat turut tidak terkecuali. Kenaikan harga minyak mentah yang melambung tinggi sehingga mencecah US\$147 setiap tong (Julai 2008) turut meburukkan lagi keadaan.

Menurut Tabung Kewangan Antarabangsa ("IMF"), pada purata asas tahunan, pertumbuhan dunia telah meredak daripada kira-kira 5% pada 2007 ke 3.9% pada tahun 2008. Pertumbuhan ini disumbangkan oleh beberapa ekonomi baru yang membangun sejak kebanyakan daripada ekonomi-ekonomi maju telah mengalami kemelesetan.

Menurut Bank Negara Malaysia pula ekonomi Malaysia berkembang sebanyak 4.6% pada 2008 (2007: 6.3%) adalah kerana disokong terutamanya oleh permintaan domestik yang teguh. Meningkatnya harga minyak secara mendadak telah memberi kesan kepada semua barang dan perkhidmatan-perkhidmatan, menyebabkan inflasi Malaysia mencatuk 8.5% pada Julai 2008. Ianya berkurang kepada 5.7% pada bulan November 2008 iaitu satu penurunan patuh dalam harga minyak tempatan.

Walaupun pelbagai cabaran dan rintangan yang melanda namun pada tahun 2008 sekali lagi industri ternakan berjaya mencapai pendapatan kira-kira RM739.19 juta iaitu peningkatan sebanyak 20.04% berbanding hasil pendapatan tahun sebelumnya yang berjumlah RM615.75 juta. Untuk tahun ini, RM722.77 juta (97.78%) disumbangkan oleh sektor bukan ruminan dan selebihnya adalah dari sektor ruminan iaitu berjumlah RM16.42 juta (2.22%).

Bagi pihak jabatan, saya mahu menyatakan kesyukuran ikhlas untuk pelanggan-pelanggan kita, untuk sokongan berterusan mereka dan keyakinan dalam jabatan sepanjang tahun. Yang terakhir tetapi tidak kurang pentingnya, untuk pengurusan dan kakitangan, terima kasih tulus untuk dedikasi anda dan komitmen kepada jabatan.

DATUK HJ. AWANG SAHAK HJ. AWANG SALLEH
Pengarah Jabatan Perkhidmatan Haiwan
Dan Perusahaan Ternak
Negeri Sabah

LOGO JPHPT

Logo Jabatan Perkhidmatan Haiwan dan Perusahaan Ternak, Sabah Menggambarkan :-

HURUF "V"

Melambangkan perkhidmatan veterinar serta lima objektif jabatan

- Mencegah, mengawal dan membasmi penyakit-penyakit haiwan dan zoonotik.
- Menentukan bahan-bahan haiwan untuk makanan manusia suci, bersih dan sesuai untuk dimakan.
- Menggalakkan pertumbuhan dan pembangunan industri haiwan yang mantap.
- Menggalakkan pertumbuhan dan pembangunan industri makanan haiwan.
- Menentukan kebijakan dan kesejahteraan semua haiwan sentiasa terpelihara.

TANDUK

Mewakili visi dan misi jabatan

- Industri ternakan yang komersil, bersepada dan mantap untuk mengeluarkan makanan yang berkualiti bagi mencapai tahap saradiri yang berkekalan dan eksport.
- Memberikan perkhidmatan veterinar dan pengurusan ternakan yang profesional sebagai pemangkin kepada industri ternakan yang mantap bagi membekal makanan daripada hasil ternakan yang bermutu dan selama.

Warna biru

Mewakili perkhidmatan haiwan dan perusahaan ternak

Warna putih

Menggambarkan kebersihan bumi negeri Sabah mengenai taraf kesihatan yang bebas dari penyakit haiwan utama

Warna hijau

Mewakili kawasan kehijauan dalam negeri iaitu padang ragut dan makanan untuk ternakan

Warna merah

Mewakili perkhidmatan-perkhidmatan yang diamanahkan kepada jabatan

Bentuk telur

Menggambarkan simbol benih lembaga di mana semua kehidupan bermula untuk pertumbuhan dan perkembangan.

Pada keseluruhannya logo ini melambangkan motto jabatan iaitu:

PENGELUARAN DAN KESIHATAN TERNAKAN YANG MAPAN

Jabatan Perkhidmatan Haiwan Dan Perusahaan Ternak

VISI	Industri ternakan yang komersil, bersepada dan mantap untuk mengeluarkan makanan yang berkualiti bagi mencapai tahap saradiri yang berkekalan dan eksport.
MISI	Memberikan perkhidmatan veterinar dan pengurusan ternakan yang profesional sebagai pemangkin kepada industri ternakan yang mantap bagi membekal makanan daripada hasil ternakan yang bermutu dan selamat.

PROFAIL JABATAN

Mengenai Jabatan Perkhidmatan Haiwan Dan Perusahaan Ternak

Sebelum tahun 1976, Jabatan Perkhidmatan Haiwan dan Perusahaan Ternak, Sabah wujud sebagai sebuah bahagian di bawah Jabatan Pertanian Sabah. Bahagian tersebut dinamakan Bahagian Perusahaan Ternak yang diketuai oleh seorang Penolong Pengarah Pertanian. Tugas utama bahagian tersebut pada ketika itu adalah mencegah jangkitan penyakit dan merawat ternakan.

Pada 01hb. Januari 1976, Jabatan ini telah ditauliahkan menjadi sebuah jabatan tersendiri dan diketuai oleh seorang pengarah dimana aktiviti-aktivitinya bertambah kepada pengeluaran baka-baka ternakan dan diperluaskan kepada para pekebun kecil. Kini jabatan ini merupakan salah satu daripada empat (4) buah jabatan di bawah Kementerian Pembangunan Pertanian dan Industri Pemakanan Sabah.

OBJEKTIF DAN STRATEGI

Objektif dan strategi Jabatan Perkhidmatan Haiwan dan Perusahaan Ternak, Sabah ialah seperti berikut:

Objektif

- Mencegah, mengawal dan membasmi penyakit-penyakit haiwan dan zoonotik.
- Menentukan bahan-bahan haiwan untuk makanan manusia suci, bersih dan sesuai untuk dimakan.
- Menggalakkan pertumbuhan dan pembangunan industri haiwan yang mantap.
- Menggalakkan pertumbuhan dan pembangunan industri makanan haiwan.
- Menentukan kebijakan dan kesejahteraan semua haiwan sentiasa terpelihara.

Strategi

- Meninggikan daya pengeluaran ternakan dengan menggunakan sistem pengurusan, pembiakan dan pemakanan ternakan yang menggunakan teknologi moden yang sesuai.
- Menggalakkan penyertaan penternak-penternak kecil di dalam rancangan penternakan secara program tersusun seperti program tenusu, lembu pedaging, ternakan kerbau, kambing/bebiri dan rusa.
- Menambah dan membekalkan ternakan-ternakan yang bermutu melalui pembiakan dan pengimportan baka ternakan yang bermutu tinggi.
- Menggunakan sumber bekalan makanan ternakan yang bermutu tinggi melalui pembangunan dan penggunaan padang ragut, tanaman rumput/foder persendirian dan penggunaan sisa-sisa pertanian serta integrasi di antara tanaman dengan ternakan.
- Menyampaikan perkhidmatan kesihatan veterinar yang cekap dan memuaskan ke arah peningkatan taraf penternakan dan pertumbuhan industri ternakan.
- Menyampaikan perkhidmatan kesihatan awam veterinar supaya makanan yang dihasilkan daripada ternakan dapat disampaikan dalam keadaan selamat dan berkualiti.
- Menjalankan kegiatan-kegiatan penyelidikan dan pembangunan ke arah meningkatkan pengeluaran dan kesihatan ternakan.
- Menambah kemudahan-kemudahan latihan dan pengembangan serta khidmat nasihat susulan untuk menentukan kejayaan rancangan-rancangan penternakan melalui peningkatan kemahiran dan pengetahuan.
- Menambah kemudahan infrastruktur Jabatan supaya dapat memberi perkhidmatan di kawasan luar bandar dengan lebih mudah dan meluas.
- Mewujudkan kepakaran dalam bidang kawalan pencemaran dari aktiviti penternakan.
- Memastikan penguatkuasaan undang-undang yang berkaitan dengan bidang veterinary berjalan dengan baik.

FUNGSI

Menurut perintah dalam Ordinan Haiwan 1962 JPHPT Sabah telah dipertanggungjawabkan untuk mengendali fungsi-fungsi seperti berikut:

- Pengeluaran ternakan, hasil ternakan dan makanan ternakan.
- Pengawalan, pencegahan dan penghapusan penyakit haiwan, kuarantin dan penyelidikan.
- Penggandaan latihan bagi industri ternakan.
- Pengawalan import dan eksport ternakan dan hasil ternakan.
- Pemeriksaan daging, susu, telur dan pengawalan tempat penyembelihan.
- Pengembangan pengeluaran dan kesihatan ternakan.

Maklumat Jabatan & Direktori

Datuk Hj. Awang Sahak Hj. Pengiran Salleh
Pengarah JPHPT Sabah
Tel: 088-287401
e-mail: AgSahak.AgSalleh@sabah.gov.my

Dr. Yeo Boon Kiat
Timbalan Pengarah (Perancangan & Pembangunan Sumber Manusia)
Tel: 088287403
e-mail: BoonKiat.Yeo@sabah.gov.my

Ir. Harun Abas
Timbalan Pengarah (Pengeluaran dan Penyelidikan)
Tel: 088-287409
e-mail: Petrus.Yong@sabah.gov.my

Dr. Nasip Eli
Timbalan Pengarah (Kesihatan Veterinar & Pembangunan Daerah)
Tel: 088-287411
e-mail: Nasip.Eli@sabah.gov.my

Dr. Amat Kasim
Timbalan Pengarah (Kesihatan Awam Veterinar)
Tel: 088-235297
e-mail: Amat.Kasim@sabah.gov.my

Dr. Mutarin Damshik
Penolong Pengarah (Pembangunan & Penyelidikan)
Tel: 088-287430
e-mail: Mutarin.Damshik@sabah.gov.my

Dr. Punimin Abdullah
Penolong Pengarah (Pembangunan Sumber Genetik)
Tel: 088-287407
e-mail: Punimin.Abdullah@sabah.gov.my

En. Khong Kwai Weng
Penolong Pengarah (Pembangunan Industri Unggas & Khinzir)
Tel: 088-287417
e-mail: KwaiWeng.Khong@sabah.gov.my

En. Samto Sulah
Penolong Pengarah (Pembangunan Industri Tenusu dan Rusa)
Tel: 088-287405
e-mail: Samto.Sulah@sabah.gov.my

En. Pn. Rosnah Kuyong
Penolong Pengarah (Pentadbiran & Pengurusan)
Tel: 088-287413
e-mail: Rosnah.Kuyong@sabah.gov.my

Dr. Normah Yusop
Penolong Pengarah (Makmal Diagnosa)
Tel: 088-261263/261264
e-mail: Normah.Yusop@sabah.gov.my

En. Kennedy Juani

Penolong Pegawai Veterinar (Perancangan/ Pameran/Statistik/Unit IT)

Tel: 088-287426

e-mail: Kennedy.Juani@sabah.gov.my

En. Abdullah Mohd. Salleh

Penolong Pegawai Veterinar

Tel: 088-223375

e-mail: Abdullah.Salleh@sabah.gov.my

En. Steven Gusi

Pegawai Penyelidik (Pegawai Pengguna Pusat Pengurusan Veterinar)

Tel: 088-782613

e-mail: Steven.Gusi@sabah.gov.my

En.Arkin Haji Garai

Pegawai Penyelidik (Pegawai Pengguna Kilang Makanan Lok Kawi)

Tel: 088-754372

e-mail: Arkin.Garai@sabah.gov.my

Dr. Abd. Halim Mechor

Pegawai Veterinar (Pusat Bioteknologi)

Tel: 087-341442

e-mail: Mechor.Juinis@sabah.gov.my

Encik Alias Ahmat

Pegawai Penyelidik (Pegawai Pengguna Unit Kuarantin Dan kesihatan Veterinar Awam)

Tel: 088-232499

e-mail: Alias.Ahmat@sabah.gov.my

Pengguna Pusat Pengumpulan Susu

Encik Fred Among Engkat

(PPS Penampang)

Tel: 088-717172

e-mail: FredAmong.Engkat@sabah.gov.my

Encik Zainal Terimoh

(PPS Tuaran)

Tel: 088-792262

e-mail: Zainal.Terimoh@sabah.gov.my

Encik Amit Nuat

(PPS Beaufort)

Tel: 087-211081

e-mail: Amit.Nuat@sabah.gov.my

Encik Merin Madrin

(PPS Bongawan)

Tel: 087-861190

e-mail: Merin.Madrin@sabah.gov.my

Encik Engal Manjani

(PPS Keningau)

Tel: 087-331453

e-mail: Engal.Manjani@sabah.gov.my

Encik Binodor Guako

(PPS Tenom)

Tel: 087-733315

e-mail: Binodor.Guako@sabah.gov.my

Encik Majid Manap

(PPS Kota Marudu)

Tel: 088-662930

e-mail: Majid.Manap@sabah.gov.my

Encik Augustine Mansah

(PPS Tawau)

Tel: 089-713482

e-mail: Augustine.Mansah@sabah.gov.my

Ladang Pembiakan Ternakan Ruminan Besar Jabatan

Encik Alexius Jalani
(SPT Sebrang, Keningau)
Tel: 087-331546
e-mail: Alexius.Jalani@sabah.gov.my

Dr. Norlena Albert CJ
(SPT Batu 16, Tawau)
Tel: 089-918791
e-mail: Norlena.Albert@sabah.gov.my

Encik Johny Engkias
(PPT Wario I, Kota Belud)
Tel: 088-969686
e-mail: Johny.Engkias@sabah.gov.my

Encik Azizan Mohd. Maruf
(PPT Timbang Menggaris, K.Belud)
Tel: 088-931259
e-mail: Azizan.MohdMaruf@sabah.gov.my

Encik Hunus Ayub
(HRC Kalumpang, Semporna)
Tel: 089-915420
e-mail: Hunus.Ayub@sabah.gov.my

Encik Jenius Gubal
(PPT Entilibon, Telupid)
Tel: 0195323274
Jenius.Gubal@sabah.gov.my

Encik Jafred E. Tudok
(Projek Kerbau, Telupid)
Tel: 0138975975
e-mail: Jafred.Tudok@sabah.gov.my

Ladang Pembiakan Ternakan Ruminan Kecil Jabatan

Encik Vincent Baya
(SPK, Bongawan)
Tel: 087-861539
e-mail: Vincent.Baya@sabah.gov.my

Encik Kamiring Goludin
(SPB, Ranau)
Tel: 088-875404
e-mail: Kamiring.Goludin@sabah.gov.my

Encik Gabriel Gambar
(SPK Pulutan, Tambunan)
Tel: 0198419348
e-mail: Gabriel.Gambar@sabah.gov.my

Encik Roy Roger Bigullah
(SPK, Lahad Datu)
Tel: 0195883169
e-mail: Roy.RogerBigullah@sabah.gov.my

Ladang Pembiakan Ternakan Bukan Ruminan Jabatan

Pn. Jabidah Jacob Yong
(PPUA, Bantayan Tuaran)
Tel: 088-782428
e-mail: Jabidah.JacobYong@sabah.gov.my

Pejabat-Pejabat Daerah Veterinar

Encik Masran Hj. Mahinuddin

(JPHPT Banggi)

Tel:

e-mail: Masran.Mahinuddin@sabah.gov.my

Drs. Lorren Adam

(JPHPT Beluran)

Tel: 089-511209

e-mail: Lorren.Adam@sabah.gov.my

Dr. Mechor Juinis

(JPHPT Keningau)

Tel: 087-332539

e-mail: Mechor.Juinis@sabah.gov.my

Dr. Frankie Tahanji

(JPHPT Kinabatangan)

Tel: 089-561131

e-mail: Frankie.Tahanji@sabah.gov.my

Encik Jobit Sulangi

(JPHPT Kota Marudu)

Tel: 088-662930

e-mail: Jobit.Sulangi@sabah.gov.my

Dr. Suhaili Lusin

(JPHPT Kudat)

Tel: 088-620202

e-mail: Suhaili.Lusin@sabah.gov.my

Encik Safari Stari

(JPHPT Matunggong)

Tel: 088-

e-mail: Safari.Stari@sabah.gov.my

Encik Ahlun Kanak

(JPHPT Menumbok)

Tel: 087-831171

e-mail: Ahlun.Kanak@sabah.gov.my

Encik Pungut Abd. Rashid

(JPHPT Papar)

Tel: 088-913544

e-mail: Pungut.AbdRashid@sabah.gov.my

Encik Zainuddin Misuari

(JPHPT Pitas)

Tel: 088-621026

e-mail: Zainuddin.Misuari2@sabah.gov.my

Dr. Peter A.K. Lee

(JPHPT Sandakan)

Tel: 089-213912

e-mail: Peter.Lee@sabah.gov.my

Dr. Robert Paulis

(JPHPT Beaufort)

Tel: 087-225612

e-mail: Robert.Paulis@sabah.gov.my

Haji Ashan Kasmin @ Hassan

(JPHPT Bongawan)

Tel: 087-861190

e-mail: Ashan.Kasmin@sabah.gov.my

Dr. Mary J. Golingai

(JPHPT Kepayan)

Tel: 088-251233

e-mail: Mary.Golingai@sabah.gov.my

Encik Hanjan Samit

(JPHPT Kota Belud)

Tel: 088-976768

e-mail: Hanjan.Samit@sabah.gov.my

Encik Daniel Juim

(JPHPT Kuala Penyu)

Tel: 087-884348

e-mail: Daniel.Juim@sabah.gov.my

Dr. Jamaun Angkap

(JPHPT Lahad Datu)

Tel: 089-881641

e-mail: Jamaun.Angkap@sabah.gov.my

Haji Ashan @ Hassan Kasmin

(JPHPT Membakut)

Tel: 087-887544

e-mail: Ahsan.Kasmin@sabah.gov.my

Encik Madin Ambikin

(JPHPT Nabawan)

Tel: 087-366213

e-mail: Madin.Ambikin@sabah.gov.my

Drs. Debra George Epun @ Nurhidayah

(JPHPT Penampang)

Tel: 088-713494

e-mail: Debra.Epun@sabah.gov.my

Dr. Joseph Palalun

(JPHPT Ranau)

Tel: 088-875340

e-mail: Joseph.Palalun@sabah.gov.my

Encik Solomen Sambang

(JPHPT Semporna)

Tel: 089-781073

e-mail: Solomen.Sambang@sabah.gov.my

Encik Abu Bakar Gani
(JPHPT Sipitang)
Tel: 087-821418
e-mail: AbuBakar.Gani@sabah.gov.my

Dr. Lim Khun Hiong
(JPHPT Tawau)
Tel: 089-713482
e-mail: KhunHiong.Lim@sabah.gov.my

Dr. Samuil Mopun
(JPHPT Tenom)
Tel: 087-735650
e-mail: Samuel.Mopun@sabah.gov.my

Datu Muhamad Datu Pareal
(JPHPT Kunak)
Tel: 089-851236
e-mail: Mohamad.Pareal@sabah.gov.my

Dr. Connie Joyce Tann
(Makmal JPHPT Tawau)
Tel: 089-851236
e-mail: Connie.Tann@sabah.gov.my

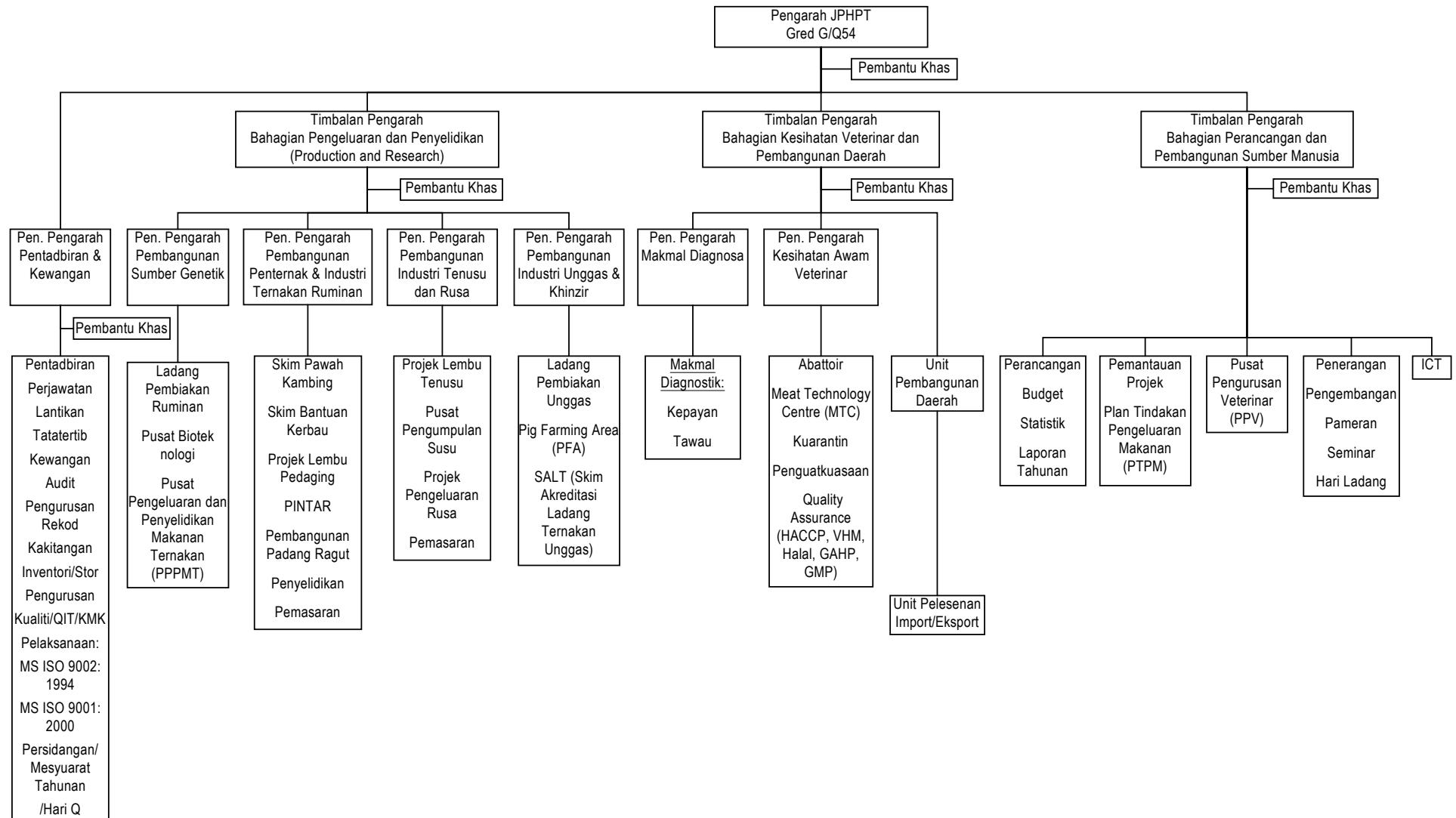
Encik Daniel Juim
(JPHPT Tambunan)
Tel: 087-774322
e-mail: Daniel.Juim@sabah.gov.my

Encik Pedilis Salleh
(JPHPT Telupid)
Tel: 089-521740
e-mail: Pedilis.Salleh@sabah.gov.my

Encik Ahmad Sidik
(JPHPT Tuaran)
Tel: 088-788376
e-mail: Ahmad.Sidik@sabah.gov.my

Encik Henry Jihun
Stesen Kuarantin Kinarut
Tel: 088-752348
e-mail: Henry.Jihun@sabah.gov.my

STRUKTUR JPHPT

KAWASAN PENGETUARAN UTAMA

STATUS INDUSTRI

Industri ternakan Negeri Sabah memainkan peranan penting dalam meningkatkan pengeluaran pertanian dan seterusnya kepada ekonomi negeri dan negara. Populasi ternakan pada tahun 2008 adalah seperti dalam Jadual 1. Sub-sektor bukan ruminan masih lagi mengungguli sub-sektor ruminan.

Jadual 1. Anggaran Populasi Ternakan 2008

Spesis	Bilangan (ekor)
Lembu pedaging	79,051
Lembu tenusu	8,405
Kerbau	43,422
Kambing	45,742
Bebiri	1,989
Babi spp*	105,075
Unggas, ayam pedaging spp*	2,467,644
Unggas, ayam penelur spp*	2,074,973
Unggas, itik pedaging spp*	33,880
Unggas, itik penelur spp*	17,954

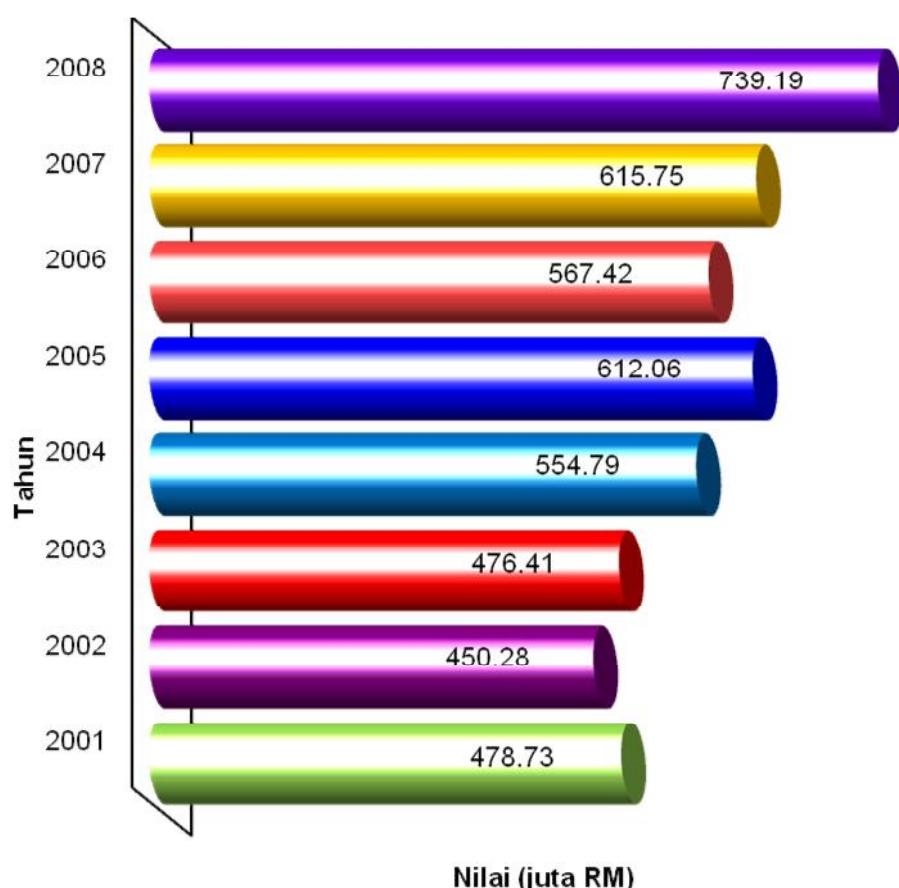
Berpandukan kepada populasi ternakan dan penyembelihan sepanjang tahun yang sama, nilai hasil ternakan adalah dianggarkan berjumlah RM739.19 juta seperti yang ditunjukkan dalam Jadual 2

Jadual 2. Anggaran Hasil Ternakan 2008

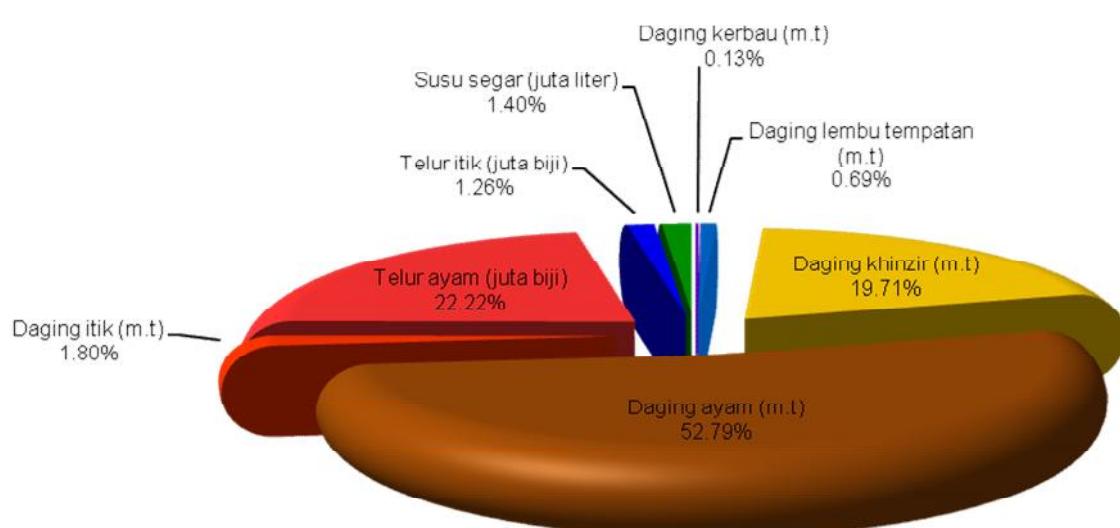
Jenis hasil ternakan	Pengeluaran	Purata harga runcit (RM)	Nilai (juta RM)
Daging kerbau (m.t)	55	18	0.98
Daging lembu tempatan (m.t)	284	18	5.11
Daging khinzir (m.t)	9,107	16	145.72
Daging ayam (m.t)	44,339	8.8	390.18
Daging itik (m.t)	951	14	13.31
Telur ayam (juta biji)	469	0.35	164.24
Telur itik (juta biji)	10	0.9	9.32
Susu segar (juta liter)	6.89	1.5	10.33
Jumlah			739.19

Nilai hasil ternakan telah meningkat pada kadar 20% berbanding dengan tahun 2007. Prestasi industri ternakan cukup memberangsangkan walaupun pelbagai kemelut turut mempengaruhi semua aktiviti yang menyumbang kepada pertumbuhan ekonomi negara. Carta 1 menunjukkan perbandingan nilai pengeluaran hasil ternakan negeri ini. Peratusan ini dijangka akan terus meningkat seiring dengan pemuliharan ekonomi negara sepenuhnya.

Carta 1. Nilai Pengeluaran Hasil Ternakan Negeri Sabah 2001 - 2008

Carta 2. Pebandingan Pelbagai Jenis Hasil Ternakan Negeri Sabah – 2008

Sumber protein berdasarkan daging di dalam negeri telah dipenuhi melalui bekalan daging segar tempatan dan import. Pengeluaran ayam dan babi negeri Sabah telah lama mencatat tahap saradiri. Pada tahun ini, Sabah telah mengeksport ternakan hidup dan hasil ternakan ayam/itik dan babi yang berjumlah lebih kurang RM24.8 juta ke Wilayah Persekutuan Labuan, Sarawak, Selangor Darul Ehsan dan Negara Brunei Darussalam. Walaupun masih pada tahap pembangunan, sektor tenusu telah mula menunjukkan potensinya dalam industri ternakan di negeri Sabah. Sebahagian daripada hasil tenusu Sabah berbentuk susu segar dan susu pasteur telah dieksport ke Wilayah Persekutuan Labuan, Sarawak dan Brunei Darussalam.

Industri ternakan di negeri ini akan terus tertekan dengan pesatnya pembangunan perindustrian dan terhimpit oleh perbandaran. Kawasan penternakan semakin sempit dan tidak sesuai untuk pemeliharaan secara ekstensif dan lepas bebas.

Bagi memenuhi permintaan yang tinggi, sistem pengeluaran ternakan akan berubah dari bentuk tradisional kepada lebih bercorak intensif, komersial dan berteknologi tinggi. Penggunaan tanah akan dimaksimumkan dengan mempelbagaikan dan mengintegrasikan perusahaan ternakan dengan pertanian. Sementara lebihan penggunaan tempatan bagi sektor ayam dan babi telah dieksport, keperluan bekalan tempatan bagi daging lembu/kerbau pula terpaksa dipenuhi dengan mengimpor dari luar negara.

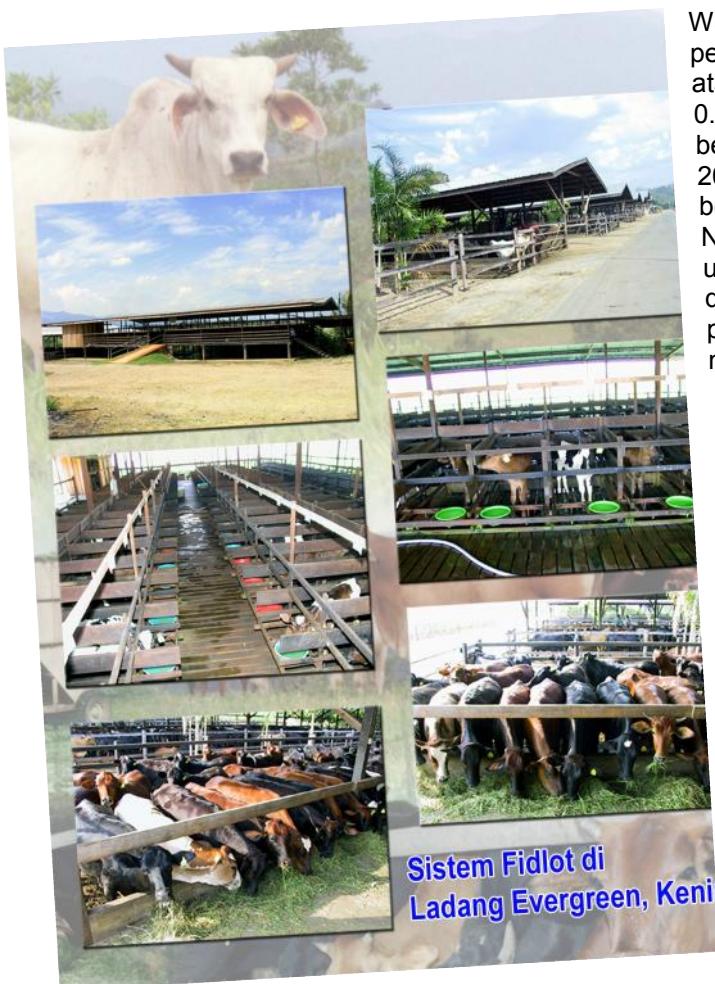

Industri ternakan juga akan berkembang dari yang berbentuk perladangan dan pengeluaran hasil kepada industri pemprosesan dan hiliran. Infrastruktur dan polisi perindustrian yang menggalakkan boleh mendorong para usahawan menceburkan diri dalam bidang perindustrian berdasarkan hasilan ternakan. Ruangan pasaran yang berkembang dan permintaan yang tinggi kepada hasilan ternakan akan mendorong perkembangan industri ini.

PRESTASI INDUSTRI TERNAKAN

Kadar kelahiran yang lambat dan penyembelihan yang tinggi merupakan faktor penghambat kepada pertumbuhan bilangan populasi ternakan dalam usaha mengeluarkan anak lembu/kerbau jantan untuk digemukkan, justeru itu menyumbang kepada pengeluaran daging tempatan di tahap rendah dan kemampuan memenuhi permintaan pasaran tempatan masih belum tercapai.

Dalam usaha membangunkan industri ruminan, jabatan telah mengambil pendekatan secara proaktif di mana kawasan-kawasan yang sesuai dijadikan kawasan menternak diberi keutamaan dengan menyalurkan bantuan teknikal dan kepakaran. Sistem penternakan secara integrasi telah mula menunjukkan pencapaian yang positif di mana penternak di kawasan perladangan mendapat manfaat yang maksimum melalui kaedah ini.

Walaubagaimanapun, sumbangan pengeluaran daging tempatan ke atas keperluan hanya sebanyak 0.82% iaitu 339 metrik tan yang bernilai RM6.09 juta pada tahun 2008. Bekalan daging dingin dan beku dari Australia, India dan juga New Zealand merupakan alternatif untuk menampung permintaan daging setempat, sektor perhotelan dan perniagaan makanan harian.

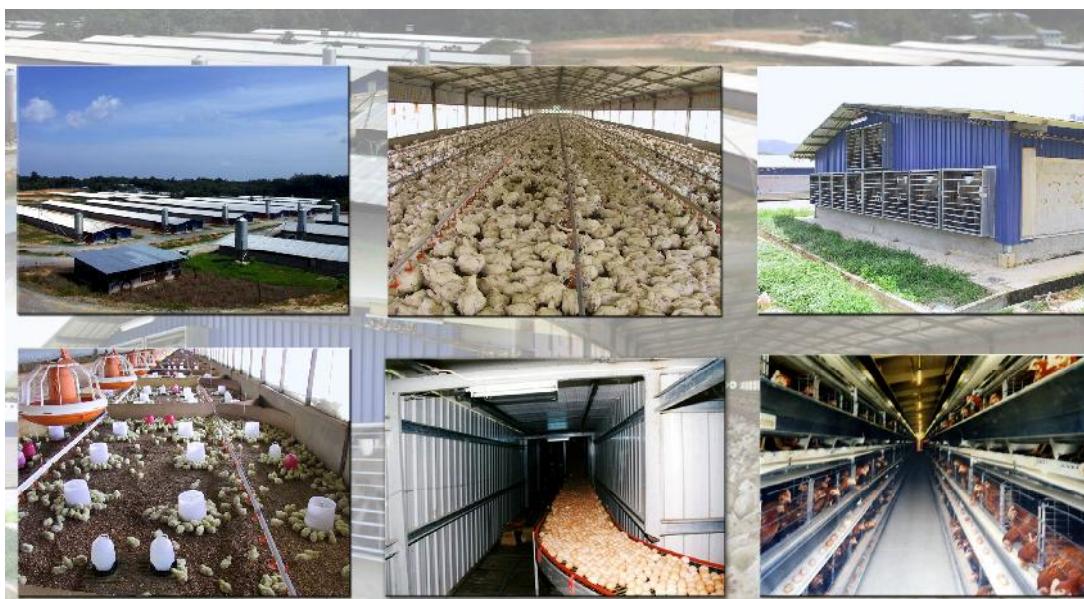
Ayam/Itik

Pengeluaran daging ayam tahun 2008 dianggarkan sebanyak 44,339 tan metrik dan peratusan sumbangan kepada pengeluaran hasilan ternakan negeri Sabah adalah sebanyak 52.79%. Pengeluaran daging ayam ini adalah dari 108 buah ladang yang kebanyakannya terdapat di sebelah pantai barat dan pantai timur negeri Sabah yang mana arah alirannya adalah menuju kepada penternakan komersial yang lebih tersusun dan moden. 8 buah daripada ladang-ladang ini mempunyai populasi semasa melebihi 50,000 ekor .

Pengeluaran daging ayam di negeri Sabah bukan sahaja mampu menampung permintaan tempatan malah telah dieksport ke Brunei, Selangor, Sarawak dan W.P. Labuan.

Pada tempoh yang sama pengeluaran daging itik dianggarkan sebanyak 951 tan metrik yang bernilai RM13.31 juta. Terdapat 17 buah ladang itik di negeri Sabah dan kebanyakannya berada di daerah Sandakan dan Tawau.

Pada tahun 2008 pengeluaran telur ayam ialah sebanyak 469 juta biji dengan nilai sebanyak

RM164.24 juta yang dihasilkan oleh 28 buah ladang di mana kebanyakannya terletak di pantai barat Sabah.

Di samping itu, pengeluaran telur itik negeri Sabah ialah sebanyak 10 juta biji di mana kebanyakannya telur itik telah dijadikan telur masin bagi menampung keperluan pasaran tempatan. Nilai yang dijana oleh industri ini adalah sebanyak RM9.32 juta. Pengeluaran telur itik telah disumbangkan oleh 13 buah ladang itik yang terdapat pantai barat dan daerah Sandakan.

Babi

Sebanyak 90 buah ladang babi di negeri Sabah dengan populasi semasa sebanyak 105,075 ekor. Penternakan babi menyumbang sebanyak 19.7% ke atas hasil pengeluaran ternakan dalam negeri ini. Sebanyak 9,107 tan metrik dengan anggaran nilai berjumlah RM145.17. juta telah dicatat pada tahun ini. Penghasilan daging babi akan dimajukan ke tahap komersial terutamanya untuk memenuhi permintaan setempat. Bagi mengelakkan masalah pencemaran dan sosial, pendekatan pembangunan akan diubahsuai ke arah pembentukkan satu kawasan penternakan babi berpusat dan bersifat mesra alam. Proses hiliran untuk bahan-bahan nilai akan digalakkan serta penekanan keatas kualiti dan keselamatan makanan.

Kambing dan Bebiri

Permintaan ke atas daging kambing di negeri Sabah dipenuhi dengan bekalan daging bebiri yang diimport. Namun demikian, pengeluaran kambing akan diperluas dan penternakan kecil-kecilan dinaiktaraf ke tahap komersial melalui penternakan bersepadu dengan aktiviti ternakan yang sedia ada.

Lembu Tenusu

Walaupun kawasan ragutan semakin berkurangan, penternakan lembu tenusu dijangka akan terus berkembang sehingga ke dekad yang akan datang kerana ternakan ini boleh diternak secara lebih intensif. Pulangan yang baik akan terus mengekalkan minat para pengusaha untuk giat di dalam bidang ini.

Sebanyak 7,649,843 liter susu telah dihasilkan pada tahun ini, di mana 6,889,427 liter susu telah disumbangkan oleh penternak 146,070.3 liter oleh dua ladang kepunyaan jabatan dan selebihnya yang berjumlah 615,000 liter dihasilkan oleh Desa Cattle Sdn. Bhd. Keluaran susu mentah dan susu pasteur negeri setakat ini belum mencukupi untuk menampung permintaan yang tinggi. Ruang pasaran yang ditawarkan menjanjikan perkembangan industri ini di masa hadapan.

Jadual 3. Pengeluaran Hasil Susu Mentah Negeri Sabah 2008

Ladang	2007 (liter)	2008 (liter)	Catatan
SPT Sebrang Keningau	244,000.0	146,070.3	Turun (67.1%)
SPT Tawau	180,000.0	Nil	Nil
Desa Cattle SDN BHD	913,747.6	615,000	Turum (48.6%)
Projek Lembu Tenusu	8,560,957.98	6,889,427	Turun (24.3%)
JUMLAH (LITER)	9,898,705.58	7,649,843	Turun (29.4%)

Rusa

Perladangan rusa sebenarnya berpotensi besar sebagai pengeluar daging eksotik (venison) yang bernilai tinggi, disamping itu tanduk payau (velvet), dan kulit juga boleh diproses untuk dijadikan hasil sampingan serta perladangan rusa sesuai dijadikan kawasan pelancongan yang berkonsepkan pertanian (agrotourism). Terdapat pelbagai jenis rusa yang boleh diternak secara komersial dan besar-besaran. Keupayaannya untuk dipersatukan dalam agro-pelancongan juga akan diperluaskan.

Burung Unta

Sebagai satu lagi alternatif sumber protein haiwan yang eksotik, penternakan burung unta kini semakin popular. Burung unta untuk daging boleh disembelihkan pada umur 10 – 12 bulan. Pada ketika itu setiap seekor mampu menghasilkan daging sebanyak 35 – 40 kg, kulit seluas 4 meter persegi dan lebih kurang 1.5 kg bulu. Namun, industri kecil yang baru ini dijangka berkembang sekadar membekalkan induk baka, sehingga ke dekad yang akan datang memandangkan kos penternakan yang mahal dan stok asas yang belum mencukupi. Burung unta boleh juga dipelihara untuk tujuan pelancongan dan rekreasi.

Pemprosesan dan Industri Hiliran

Aktiviti pemprosesan hasilan ternakan dan hiliran boleh diterokai, kerana terdapat ruang pasaran yang sedia ada dan permintaan produk ternakan yang tinggi. Pemprosesan hasilan daripada ternakan seperti daging lembu/kerbau, ayam/itik, babi dan hasil-hasilan sampingannya mempunyai potensi yang besar untuk dimajukan. Bahan-bahan mentah boleh diimport atau menggunakan bahan sampingan yang diperolehi dari sumber tempatan.

KEWANGAN DAN PERKHIDMATAN

Prestasi Kewangan

Secara keseluruhannya, jabatan telah menerima peruntukan sebanyak RM 105,126,190 dari sumber persekutuan dan negeri untuk mengurus dan pembangunan bagi tahun 2008 (jadual 4,5,6). Dalam tempoh perbelanjawan tahun 2008, sebanyak RM44,238,496.10 telah dibelanjakan untuk menampung perbelanjaan pembangunan dan manakala jumlah dibelanjakan untuk mengurus adalah sebanyak RM38,704,631.11.

Jadual 4. Prestasi Kewangan Jabatan (Peruntukan Negeri) 2008

Butiran Vot	Peruntukan Asal	Perbelanjaan Dirancang	Perbelanjaan Sebenar	% Perbelanjaan
Pusat Pembibitan Ternakan	900,000.00	900,000.00	893,756.72	99.31%
Makmal Diagnostic Veterinar	300,000.00	300,000.00	240,985.16	80.33%
Stesen Kuariantin Haiwan	500,000.00	500,000.00	446,774.47	89.35%
Stesen Pembibitan Ternakan Sebrang	720,000.00	720,000.00	707,215.12	98.22%
Stesen Pembibitan Ternakan Tawau	520,000.00	520,000.00	473,922.60	91.14%
Kereta-Kereta & Perahu-Perahu	100,000.00	100,000.00	95,969.84	95.97%
Pembibitan Padang Ragut	1,500,000.00	1,500,000.00	1,395,178.64	93.01%
Bangunan-Bangunan	1,500,000.00	1,500,000.00	563,971.90	37.60%
Projek Pembangunan Ayam/Ilik	200,000.00	200,000.00	193,452.75	96.73%
Projek Ternakan Pekebun Kecil	900,000.00	900,000.00	844,242.98	93.80%
Rumah Penyembelihan & Kesihatan Awam Veterinar	1,000,000.00	6,000,000.00	967,270.85	16.12%
Pusat Penyelidikan Ternakan	570,000.00	570,000.00	531,794.42	93.30%
Projek Lembu Tenusu	2,000,000.00	6,225,000.00	6,123,678.56	98.37%
Pusat Pembibitan Kambing	565,000.00	565,000.00	549,098.37	97.19%
Projek Pembangunan Itik	1,000,000.00	1,000,000.00	913,073.32	91.31%
Projek Kerbau Telupid	500,000.00	500,000.00	480,754.78	96.15%
Projek Kemajuan Payau	417,750.00	417,750.00	401,686.28	96.15%
Pusat Latihan Menterak	604,000.00	604,000.00	557,420.05	92.29%
Projek Pembangunan Teknologi Maklumat	500,000.00	500,000.00	494,658.97	98.93%
Skim Bantuan Kerbau	750,000.00	750,000.00	723,689.39	96.49%
Skim Pawah Kambing	750,000.00	4,229,000.00	4,172,244.49	98.66%
Pengeluaran Makanan Ternakan	900,000.00	900,000.00	893,863.02	99.32%
Pusat Menterak Lembu Dara	400,000.00	400,000.00	386,951.39	96.74%
Kemudahan Perkhidmatan Pengembangan Ternakan	500,000.00	500,000.00	475,766.25	95.15%
Projek Pembangunan Arnab	150,000.00	150,000.00	137,862.02	91.91%
Projek Pengeluaran Rusa	10.00	10.00	0.00	0.00%
Pusat Bioteknologi	430,000.00	430,000.00	420,007.21	97.68%
Pusat Pembibitan Ayam Kampung	200,000.00	200,000.00	196,729.39	98.36%
Program Agro-Pelancongan Haiwan Sabah	125,000.00	125,000.00	120,464.63	96.37%
Program Pengeluaran Baka Lembu Tenusu	821,000.00	821,000.00	820,394.38	99.93%
Projek Kawasan Penterangan Babi	10.00	10.00	-	0.00%
Kilang Makanan Ternakan Ruminan Kalumpang	250,000.00	250,000.00	247,394.91	98.96%
Projek Integrasi Ternakan PINTAR	900,000.00	3,100,000.00	3,098,193.38	99.94%
Program Promosi Dagangan Industri Ternakan	250,000.00	250,000.00	211,066.21	84.43%
Skim Pembangunan Ternakan Nabawan-TKPM	600,000.00	600,000.00	591,457.05	98.58%
Pusat Peningkatan Baka Kambing Kunak	500,000.00	500,000.00	317,460.32	63.49%
Pusat Peningkatan Baka Lembu Pedaging, Pulau Sebatik	500,000.00	500,000.00	496,617.80	99.32%
Program Kawalan, Pencegahan dan Pembasmarian Penyakit Haiwan	400,000.00	400,000.00	358,955.76	89.74%
Projek Peningkatan Perkhidmatan Klinik Veterinar	150,000.00	150,000.00	94,386.39	62.92%
Program Peningkatan Kualiti Hasil Keluaran Ladang Ternakan	80,000.00	80,000.00	58,719.23	73.40%
Projek Pembangunan & Peningkatan Kemudahan Penguatakuasa Veterinar	647,500.00	647,500.00	565,425.05	87.32%
Projek Pembangunan & Peningkatan Kemudahan Pemeriksaan Veterinar	400,000.00	400,000.00	334,728.39	83.68%
Jumlah Keseluruhan	24,000,270.00	38,904,270.00	31,597,282.44	81.22%

Jadual 5. Prestasi Kewangan Jabatan (Peruntukan Persekutuan) 2008

Butiran Vot	Peruntukan Asal	Perbelanjaan Dirancang	Perbelanjaan Sebenar	% Perbelanjaan
Pusat Penyelidikan & Pembiakan Kerbau	600,000.00	600,000.00	236,712.95	39.45%
Projek Rumah Penyembelihan & Kesihatan Awam	2,250,000.00	2,250,000.00	2,212,954.78	98.35%
Projek Lembu Pedaging	8,941,400.00	8,941,400.00	7,999,768.09	89.47%
Projek Kawasan Pernternakan Babi	2,499,980.00	2,499,980.00	372,734.44	14.91%
Projek Pengeluaran Rusa	10.00	10.00	0.00	0.00%
Pembangunan Teknologi Maklumat Veterinar	93,000.00	93,000.00	76,435.00	82.19%
Pembangunan Tanah Untuk DPN3	1,690,000.00	1,690,000.00	1,579,238.10	93.45%
Projek Itik	85,000.00	85,000.00	81,545.00	95.94%
Pusat Menternak Lembu Dara	64,000.00	64,000.00	58,448.00	91.33%
Pusat Latihan Menternak	30,000.00	30,000.00	23,377.30	77.92%
Projek Lembu Tenusu	10.00	10.00	0.00	0.00%
Jumlah Keseluruhan	16,253,400.00	16,253,400.00	12,641,213.66	77.78%

Jadual 6. Prestasi Kewangan Jabatan 2008

Butiran Vot	Peruntukan Asal	Perbelanjaan Dirancang	Perbelanjaan Sebenar	% Perbelanjaan
Pentadbiran Emolumen Kakitangan	20,315,000.00	18,249,000.00	17,334,423.38	94.99%
Pentadbiran Am Pejabat	1,315,000.00	1,705,000.00	1,509,725.13	88.55%
Pameran & Pertunjukan	35,000.00	35,000.00	34,442.77	98.41%
Buruh	2,700,000.00	3,616,000.00	3,079,100.69	85.15%
Persidangan Tahunan JPHPT Sabah	25,000.00	25,000.00	15,607.90	62.43%
Penyenggaraan Bangunan	1,000,010.00	1,300,010.00	789,429.20	60.72%
Pengendalian & Penyenggaraan Loji, Kenderaan & Perkkas	480,000.00	830,000.00	757,738.85	91.29%
Pengendalian & Penyenggaraan Stesen	320,000.00	500,000.00	393,776.93	78.76%
Pengendalian & Penyenggaraan Perahu Lanca Jabatan	100,000.00	130,000.00	91,371.40	70.29%
Pengendalian & Penyenggaraan Kilang Makanan	65,000.00	65,000.00	53,839.64	82.83%
Pengendalian & Penyenggaraan Perpustakaan	15,000.00	15,000.00	14,717.40	98.12%
Pengendalian & Penyenggaraan Unit Pembiakan Aayam Itik	25,000.00	25,000.00	18,416.30	73.67%
Pengendalian & Penyenggaraan Unit Pembiakan Khinzir	45,000.00	45,000.00	41,086.20	91.30%
Pengendalian & Penyenggaraan Unit Pembiakan Arnab	15,000.00	15,000.00	14,612.10	97.41%
Pengendalian & Penyenggaraan Pembiakan Kambing Bongawan	14,000.00	14,000.00	10,147.65	72.48%
Pengendalian & Penyenggaraan Kuarantin Kandang Anjing & Kucing	26,500.00	26,500.00	18,429.00	69.54%
Pengendalian & Penyenggaraan Rancangan Pendaftaran Suntikan	24,000.00	24,000.00	13,076.52	54.49%
Pengendalian & Penyenggaraan Unit Burung Puyuh	25,000.00	25,000.00	24,818.50	99.27%
Pengendalian & Penyenggaraan Unit Angsa	20,000.00	20,000.00	11,107.75	55.54%
Pengendalian & Penyenggaraan Unit Pemeriksaan Daging	53,000.00	53,000.00	22,157.23	41.81%
Pengendalian & Penyenggaraan Unit Audio Visual	10,000.00	10,000.00	4,892.50	48.93%
Pengendalian & Penyenggaraan Unit Pemeriksa & Penguatkuasa Veterinar	189,000.00	189,000.00	97,814.90	51.75%
Pengendalian & Penyenggaraan Pusat Teknologi Daging Sabah	270,000.00	270,000.00	232,160.29	85.99%
Pengendalian & Penyenggaraan Makmal Kesihatan Awam Veterinar Kota Kinabalu	265,000.00	265,000.00	177,030.94	66.80%
Banci Ternakan	20,000.00	20,000.00	8,573.70	42.87%
Pembelian Susu Daripada Pernternak	20,550,000.00	20,550,000.00	12,123,326.24	58.99%
Perkhidmatan Pembersihan Rumah Sembelih	165,000.00	165,000.00	121,257.40	73.49%
Pendidikan Veterinar	100,000.00	100,000.00	83,323.66	83.32%
Ubat-Ubatan & Perkkas-Perkkas	600,000.00	600,000.00	571,098.47	95.18%
Bahan-Bahan Makanan	1,000,000.00	1,000,000.00	955,542.25	95.55%
Pembangunan Daerah	50,000.00	50,000.00	49,799.62	99.60%
Kelengkapan Pejabat	32,010.00	32,010.00	31,786.60	99.30%
Bantuan Musim Kemarau/Banjir & Mengganti Rugi Penyembelihan Yang Diwajibkan Di Dalam Menghadapi Penyakit Berjangkit	10.00	0.00	0.00	0.00%
Jumlah Keseluruhan	49,868,530.00	49,968,520.00	38,704,631.11	77.46%

PERJAWATAN

Sebanyak 41 kategori gred jawatan dalam senarai Anggaran Perjawatan yang diperuntukan kepada Jabatan Perkhidmatan Haiwan dan Perusahaan Ternak Sabah. Dalam proses penggredian perjawatan di bawah SSM Jabatan Perkhidmatan Haiwan dan Perusahaan Ternak Sabah, beberapa jawatan telah diluluskan mengikut Waran Perjawatan Bil. 35 Tahun 2004 seperti berikut:-

Jadual 7. Perjawatan Mengikut Gred 2008

Jawatan	Gred	Tetap	Sementara	Jumlah Jawatan
Pengarah	G/Q54	1		1
Pegawai Veterinar	G52	1		1
Pegawai Penyelidik	Q48	2		2
Pegawai Veterinar	G48	2		2
Pegawai Veterinar	G44	4		4
Pegawai Tadbir	N44	1		1
Pegawai Penyelidik	Q41	12		12
Pegawai Veterinar	G41	19		19
Akauntan	W41	1		1
Penolong Pegawai Veterinar	G32	5		5
Penolong Pegawai Veterinar	G27	29	4	33
Penolong Pegawai Tadbir	N27	1		1
Penolong Akauntan	W27	1		1
Penolong Pegawai Perpustakaan	S27	1		1
Pembantu Veterinar	G22	12	1	13
Pembantu Tadbir	N22	4		4
Pembantu Tadbir (Kesetiausaha)	N22	1		1
Pembantu Veterinar	G17	112	3	115
Pembantu Tadbir	N17	73	1	74
Pembantu Tadbir (Kesetiausaha)	N17	1		1
Penerbitan	N17	1		1
Pembantu Makmal	C17	1		1
Pembantu Veterinar Rendah (Jumud)	G14	4		4
Pembantu Tadbir Rendah (Jurutaip)	N14	1		1
Pembantu Tadbir Rendah (Operator Telefon)	N11	1		1
Penyelenggara Stor Rendah (Jumud)	N11	13		13
Pembantu Tadbir Rendah (Jurutaip)	N11	6		6
Pembantu Veterinar Rendah	G11	64		64
Pembantu Makmal Rendah (Jumud)	C11	4		4
Pelukis Pelan Rendah (Jumud)	J11	2		2
Attandan Haiwan	G01	4		4
Pembantu Am Rendah	N01	131		131
Kelasi/Jurumudi	A01	11		11
Tukang K2 (Mekanik)	R22	3		3
Tukang K2 (Jurugegas)	R22	2		2
Tukang K2 (Mekanik)	R11	34		34
Tukang K2 (Elektrik)	R11	2		2
Tukang K2 (Tukang Kimpal)	R11	2		2
Tukang K3 (Kayu)	R09	6		6
Tukang Pam	R03	1		1
Pemandu Kenderaan Bermotor	R03	83		83
Pekerja Rendah Awam	R01	106		106
Jaga	R01	8		8
Pengawal Keselamatan	KP10	1		1
JUMLAH		774	9	783

Jabatan ini telah mendapat kelulusan dalam penggredian semula di bawah Sistem Saran Malaysia beberapa jawatan dalam Waran Perjawatan Bil. 35 Tahun 2005 seperti berikut:-

Pegawai Veterinar Gred G52	1 jawatan (Mansuh 1 jawatan Pegawai Veterinar Gred G48)
Pegawai Veterinar Gred G44	4 jawatan (Mansuh 1 jawatan Pegawai Veterinar Gred G41)
Pegawai Tadbir Gred N44	1 jawatan (Mansuh 1 jawatan Pegawai Tadbir Gred N41)
Pembantu Am Rendah Gred N4	10 jawatan (Mansuh 10 jawatan Pembantu Am Rendah Gred N01)

MEMANGKU DAN KENAIKAN PANGKAT

Pihak Jabatan juga telah memberi peluang untuk beberapa pegawai Jabatan memangku ke jawatan yang lebih tinggi daripada jawatan hakiki masing-masing berdasarkan kelayakan berikut:-

Jadual 8. Memangku

Bil.	Nama Pegawai	Nama Jawatan Yang Dipangku/Gred	Tarikh mula Memangku	Ruj.Surat/Tarikh
1.	Anthony Danggoh @ Danggok	Pegawai Veterinar G41	01.06.2003 hingga 31.05.2004 dan 01.06.2004 hingga 11.04.2005	SPANS:P.006305 Vol.11/15 26.12.2003 SPANS:P.006305 Vol.II/30 08.07.2004
2.	Zainuddin bin Misuari	Penolong Pegawai Veterinar G27	20.06.2003 hingga 19.06.2004	SPANS:P.011429/163 29.01.2004
3.	Vincent bin Baya	Pembantu Veterinar G17	01.01.2004 hingga 31.12.2004	SPANS:P.001633/183 16.01.2004
4.	Abdul Rahman bin Mohd Salleh	Pembantu Veterinar G22	01.11.2003 hingga 31.10.2004	SPANS:P.03844/111 16.01.2004
5.	Zainuddin bin Abdullah	Pembantu Veterinar G17	01.10.2003 hingga 30.09.2006	SPANS:P.017908/112 19.02.2004
6.	Ashan @ Hassan bin Kasmin	Pembantu Veterinar G22	11.11.2003 hingga 31.10.2004	SPANS:P.002088/103 03.03.2004
7.	Chin Mei Fuen @ Mimi	Pembantu Tadbir (P/O) N22	19.08.2003 hingga 18.08.2004	JPAN:(S)800-2/8079/(17) 15.09.2003
8.	Ng Sou Siung @ David	Pembantu Veterinar G22	01.11.2003 hingga 31.10.2004	SPANS:P.017268/66 31.10.2004
9.	Jubidin bin Erak	Pembantu Veterinar G22	26.12.2003 hingga 25.12.2004 dan 26.12.2004 hingga 25.12.2005	SPANS:P.014798/61 24.04.2004 SPANS:P.014798/68 10.05.2005
10.	Maurice Samuel Vitalis	Penolong Akauntan W27	01.08.2003 hingga 31.07.2004 dan	SPANS:P.003141/197 24.04.2003

			01.08.2004 hingga 31.07.2005	SPANS:P.003141/212 19.08.2004
11.	A. Rashid bin Mohd. Salleh	Pembantu Veterinar G22	01.06.2003 hingga 31.05.2004	SPANS:P.011517/150 15.06.2004
12.	Kennedy Juani	Penolong Pegawai Veterinar G32	01.11.2003 hingga 31.10.2004	SPANS:P.025315/96 29.01.2004
13.	Ahamat @ Ahmad bin Sidik	Penolong Pegawai Veterinar G27	02.01.2003 hingga 01.01.2004 dan 02.01.2004 hingga 01.01.2005	SPANS:P.001634/120 12.11.2003 SPANS:P.001634/130 14.10.2004
14.	Yap Fook Fong	Pembantu Veterinar G17	01.05.2004 hingga 30.04.2005	SPANS:P.014048/88 05.07.2004
15.	Kundahal Gabriel Gambar	Pembantu Veterinar G22	02.01.2003 hingga 01.01.2005	SPANS:P.001622/148 10.05.2005
16.	Ir. Samto Sulah	Pegawai Penyelidik Q48	19.10.2004 hingga 18.10.2005	SPANS:P.017736/77 18.10.2005
17.	Dr. Amat bin Kassim	Pegawai Veterinar G48	06.06.2003 hingga 05.06.2004	SPANS:P.016301/108 08.09.2003
18.	Ir. Harun bin Abas	Pegawai Penyelidik Q48	15.04.2003 hingga 14.04.2004	SPANS:P.016492 Vol.II/51 08.09.2004
19.	Jerome @ Heirony Lucas Daim	Pegawai Veterinar G41	01.06.2003 hingga 31.05.2004	SPANS:P.04105 Vol.II/35 31.05.2004

Naik Pangkat

Beberapa lantikan kenaikan pangkat beberapa orang pegawai dan kakitangan diperolehi mengikut kategori seperti berikut:-

Jadual 9. Kenaikan Pangkat

Bil.	Nama Pegawai	Nama Jawatan/Gred	Tarikh Kenaikan Pangkat	Rujukan Surat dan Tarikh
1	Dr. Amat Kassim	Pegawai Veterinar G2/G48	01.11.2004	SPANS:P.016301/137 28.05.2004
2	Ir. Harun Hj.Abas	Pegawai Penyelidik Q2/Q48	01.11.2003	SPANS:P.016492Vol.II/(6 8) 25.03.2004
3	Engal @ Enggal bin Manjani	Pembantu Veterinar G7	03.06.2002	SPANS:P.01667/112 14.07.2004
4.	Chin Mei Fuen @ Mimi	Pembantu Tadbir (P/O) N22	01.11.2003	SPANS:KP.1/N22(N7)Vol. 4/644 27.09.2004

Pertukaran

Beberapa pertukaran juga yang melibatkan beberapa kategori jawatan. Pertukaran dibuat adalah untuk menampung keperluan dan desakan perkhidmatan di ladang-ladang/daerah-daerah yang terlibat dan juga pengganti kepada mereka yang meninggalkan perkhidmatan atas bersara.

PEMBANGUNAN SUMBER MANUSIA**Latihan dan Kursus**

Aset penting bagi sebuah jabatan atau organisasi ialah tenaga kerja yang mahir. Ia merupakan penggerak utama dalam pembangunan sektor penternakan di negeri Sabah agar iaanya maju dan bercorak kompetitif. Dalam menyediakan golongan tenaga mahir dan terlatih, tanggungjawab ini telah diberikan kepada Pusat Pengurusan Veterinar Tuaran. Pusat ini berfungsi untuk merancang, menyelaras dan mengatur aktiviti serta pendidikan yang bertujuan meningkatkan kepakaran kakitangan agar iaanya relevan dengan masa dan dapat menyampai dan menyalur ilmu pengetahuan serta kemahiran kepada pengusaha ternakan dan kumpulan sasar Jabatan yang lain. Disamping itu, modul latihan yang bersesuaian juga direka untuk memberi pendidikan kepada para penternak serta peserta dari agensi-agensi lain.

Seramai 86 orang kakitangan telah berjaya menjalani berbagai jenis latihan berkenaan dengan bidang tugas masing-masing. Sementara itu, 149 orang penternak telah menghadiri pelbagai kursus pengurusan ternakan dalam tempoh setahun ini.

Jadual 10a. Latihan dan Kursus Anjuran Jabatan 2008

Kemajuan Kakitangan Jabatan	Jumlah
Induksi Khusus Penolong Pegawai Veterinar	10
Sistem Kerajaan Elektronik (EG)	13
DaVetSa - Modul Asas & Latihan	175
DaVetSa - Modul Makmal	35
Lotus Freelance Graphic	11
Lotus Approach	13
Implementasi Amalan Hygiene Yang Baik (GHP) di Pusat Pengumpulan Susu	23
DaVetSa - Modul Bantuan Projek, Tenuku & Lawatan Terancang Berjadual (LTJ)	40
DaVetSa - Epidemiologi & Farmasi	19
DaVetSa - Exim	9
DaVetSa - Modul Penguatkuasaan	8
DaVetSa - Kuarantin	6
DaVetSa - Farmasi	10
Lotus Word Pro	11
Lotus 1-2-3	12
Metodologi Penyelidikan Ternakan (Tahap I - Aplikasi SPSS)	22
Pengenalan Kepada SISVOT	29
Ceramah Demonstrasi Pemprosesan Makanan Ternakan Ruminan	15
Permanian Beradas	11
Metodologi Penyelidikan Ternakan (Tahap 2 - Aplikasi SPSS Dalam Rekabentuk Eksperimen)	24
Ceramah Bahagian Pentadbiran Penjabat dan Akaun	90
Pemeriksaan Daging	24
Jumlah	610

Jadual 10b. Latihan dan Kursus Anjuran Jabatan 2008

2. Penternak/Usahawan	Jumlah
Asas Motivasi Keusahawanan dan Perakuanan	17
Pemprosesan Hasilan Daging dan Ikan	22
Penternakan Kambing	133
Metodologi Penyelidikan (Tahap I - Aplikasi SPSS)	7
Penternakan Lembu Tenusu (PERHEBAT)	20
Penternakan Ayam	33
Penternakan Itik (Projek Mesra)	35
Penternakan Itik	41
Penternakan Kambing (PERHEBAT)	21
Ceramah & Demonstrasi Pemprosesan Makanan Ruminan	80
Permanian Beradas	5
Metodologi Penyelidikan Ternakan (Tahap 2 - Aplikasi SPSS Dalam Rekabentuk Eksperimen)	2
Penternakan Ayam (PERHEBAT)	20
Penternakan Lembu Pedaging (PERHEBAT)	18

PEMBANGUNAN PENTERNAKAN**Ladang-Ladang Jabatan**

Tujuan utama ladang-ladang ternakan jabatan diwujudkan adalah untuk membiak baka induk ternakan yang berkualiti bagi membekal baka ternakan kepada para penternak. Selain daripada itu, ianya memberi latihan kepada kakitangan jabatan dan penternak.

Prestasi ladang-ladang JPHPT adalah seperti tercatat di dalam jadual-jadual berikut :-

Jadual 11. Prestasi Ladang Ruminan Besar Jabatan 2008

Ladang	Jantan	Betina	Anak	Kelahiran	Kematian	Jualan	Agihan	Terima Balik	Pungutan Hasil (RM)
HRC Kalumpang	31	174	36	25	36	60	86	0	249,585.00
SPT Batu 16, Tawau (Pedaging)	78	281	80	98	24	68	0	0	274,354.75
SPT Batu 16, Tawau (Tenusu)	13	15	13	8	7	8	0	0	8,605.00
PPT Wario II, Entilibon	13	136	44	21	20	32	0	0	39,565.00
PPT Timbang Menggaris	34	105	20	34	21	37	0	0	37,287.00
PPT Wario I	56	184	64	35	32	40	18	0	73,022.00
Projek Kerbau Telupid	18	148	71	42	50	37	44	0	136,811.25
SPT Sebrang (Lembu Tenusu)	2	141	97	145	77	71	320	0	228,552.50

Jadual 12. Prestasi Ladang Ruminan Kecil Jabatan 2008

Ladang	Jantan	Betina	Anak	Kelahiran	Kematian	Jualan	Agihan	Terima Balik	Pungutan Hasil (RM)
PPK Purutan, Tambunan	23	169	37	90	140	43	9	0	12,017.00
PPK Entilibon, Telupid	8	89	65	69	52	16	0	0	3,673.00
SPK Bongawan	19	278	19	51	96	136	523	148	25,114.00
SPK Lahad Datu	72	157	36	92	64	7	0	0	1,726.00
PPB Ranau	21	400	0	23	121	143	0	0	25,372.50

Dalam pada itu jabatan juga melibatkan diri dalam penghasilan makanan ternakan untuk menampung keperluan makanan ternakan di ladang-ladang Jabatan. Sepanjang tahun ini, kilang makanan jabatan telah menghasilkan 8,272 beg pelbagai jenis makanan ternakan yang berjumlah 413.6 tan metrik untuk diedarkan ke ladang-ladang Jabatan.

Jadual 13. Pengeluaran Pelbagai Makanan Ternakan Jabatan 2008

Jenis Makanan Ternakan	Bilangan (karong)	Berat (tan)
Lembu Tenusu (Dairy Supplement)	1,766	88.3
Lembu Pedaging (Cattle Supplement)	2,378	118.9
Anak Lembu (Calf Starter)	57	2.85
Kambing Pembesar (Goat Supplement)	1,842	92.1
Itik Pemula (Duck Starter)	20	1
Itik Pembiak (Duck Breeder)	1,566	78.3
Itik Penelur (Duck Layer)	225	11.25
Turki Pembesar (Turkey Grower)	65	3.25
Turki Pembiak (Turkey Breeder)	97	4.85
Angsa Pembiak (Geese Breeder)	121	6.05
Ayam Pembiak (Poultry Breeder)	135	6.75
Jumlah	8,272	413.6

PERKHIDMATAN VETERINAR

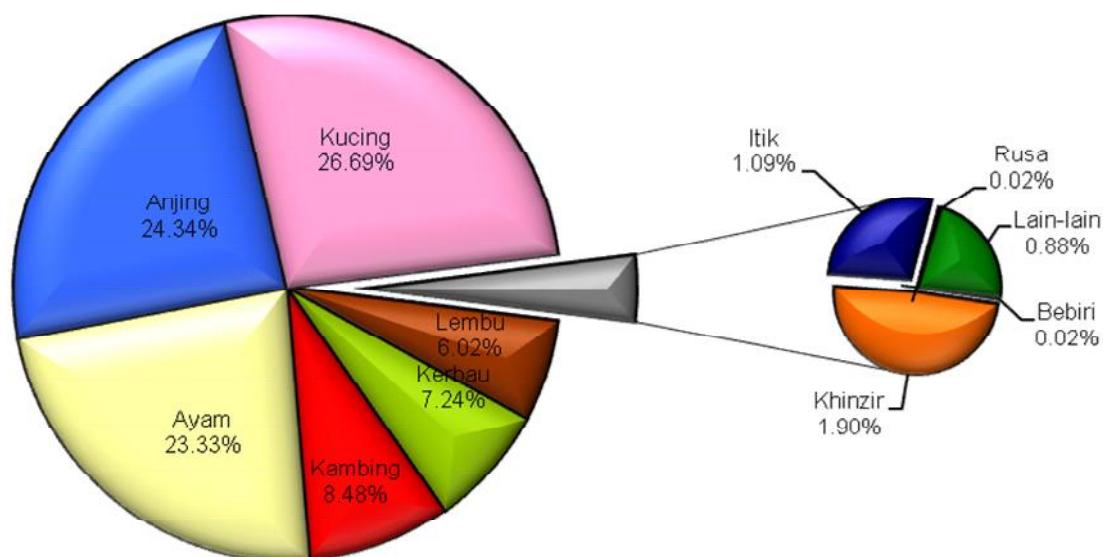
Rawatan Ternakan

Perkhidmatan rawatan ternakan secara klinikal dan ambulatori disediakan di seluruh negeri. Tumpuan perawatan adalah ke atas haiwan ternakan yang bernilai ekonomi kepada penternak seperti lembu, kerbau dan kambing manakala haiwan kesayangan yang diterima di klinik juga dirawat dengan sewajarnya. Untuk ternakan seperti ayam, itik dan babi, perkhidmatan kesihatan dikendalikan oleh pihak ladang sendiri di mana masing-masing mempunyai perkhidmatan doktor veterinar swasta.

Jadual 14. Jumlah Rawatan Berdasarkan Spesies

Spesies	Kes	Bil. Haiwan
Lembu	749	2,669
Kerbau	901	2,148
Kambing	1,055	5,577
Bebiri	2	14
Khinzir	237	1,220
Ayam	2,903	142,960
Itik	136	8,848
Anjing	3,029	4,237
Kucing	3,321	3,936
Rusa	2	2
Lain-lain	109	191

Carta 3. Jumlah kes rawatan berdasarkan spesies

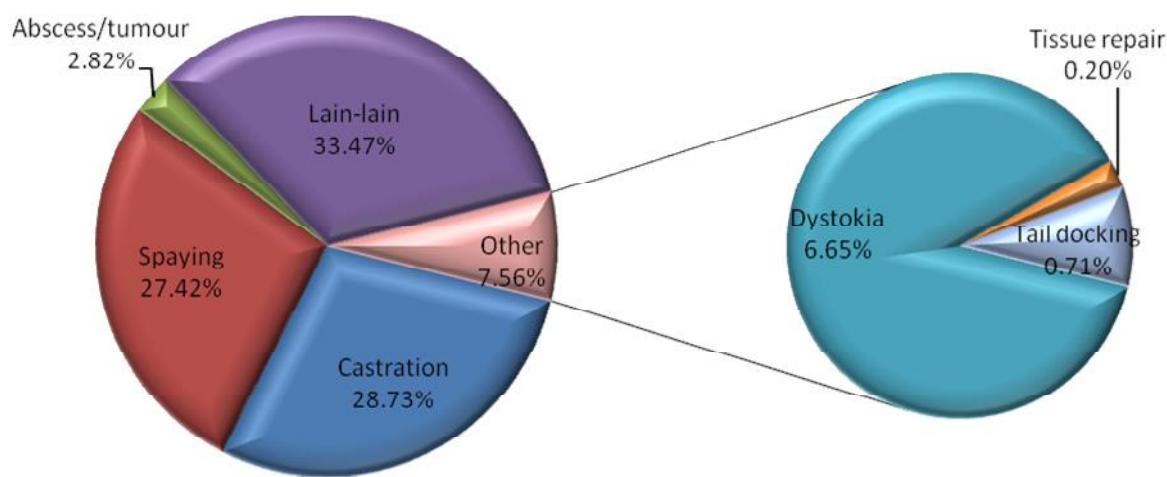

Secara keseluruhannya, 47.9% adalah kes rawatan ternakan. Jumlah ternakan ruminan yang dirawat adalah 21.77%, ternakan ayam/itik sebanyak 24.42%, ternakan babi 1.9%, manakala haiwan kesayangan dan lain-lain haiwan yang dirawat pula masing-masing sebanyak 51.03% dan 0.88%.

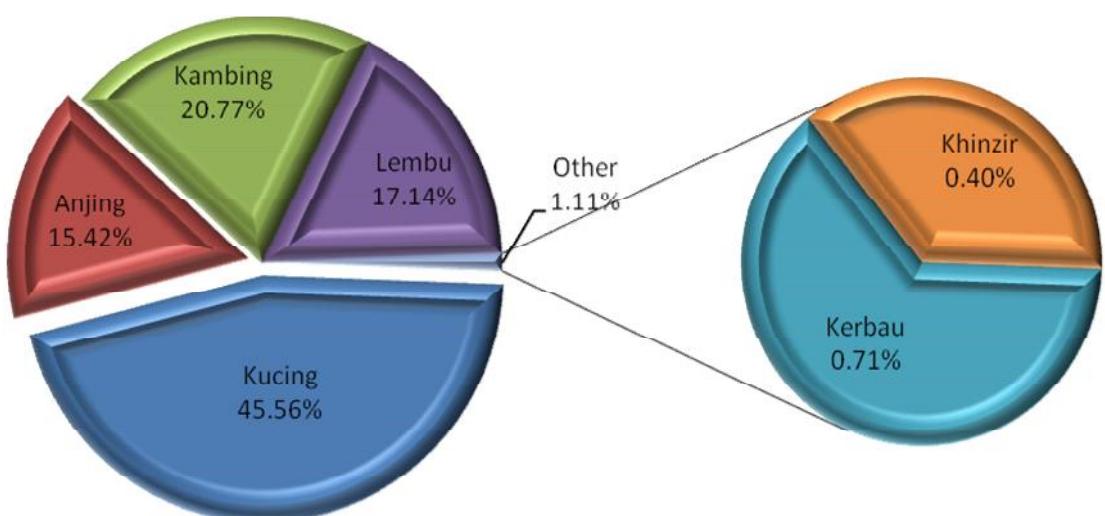
Perkhidmatan Pembedahan

Pada amnya perkhidmatan pembedahan kebanyakannya tertumpuh kepada haiwan kesayangan iaitu sebanyak 60.99%, manakala peratusan perkhidmatan pembedahan yang diberi kepada ternakan ruminan dan bukan ruminan pula adalah sekitar 39.01% (Carta 3 dan 4).

Carta 4. Jumlah pembedahan berdasarkan jenis pembedahan

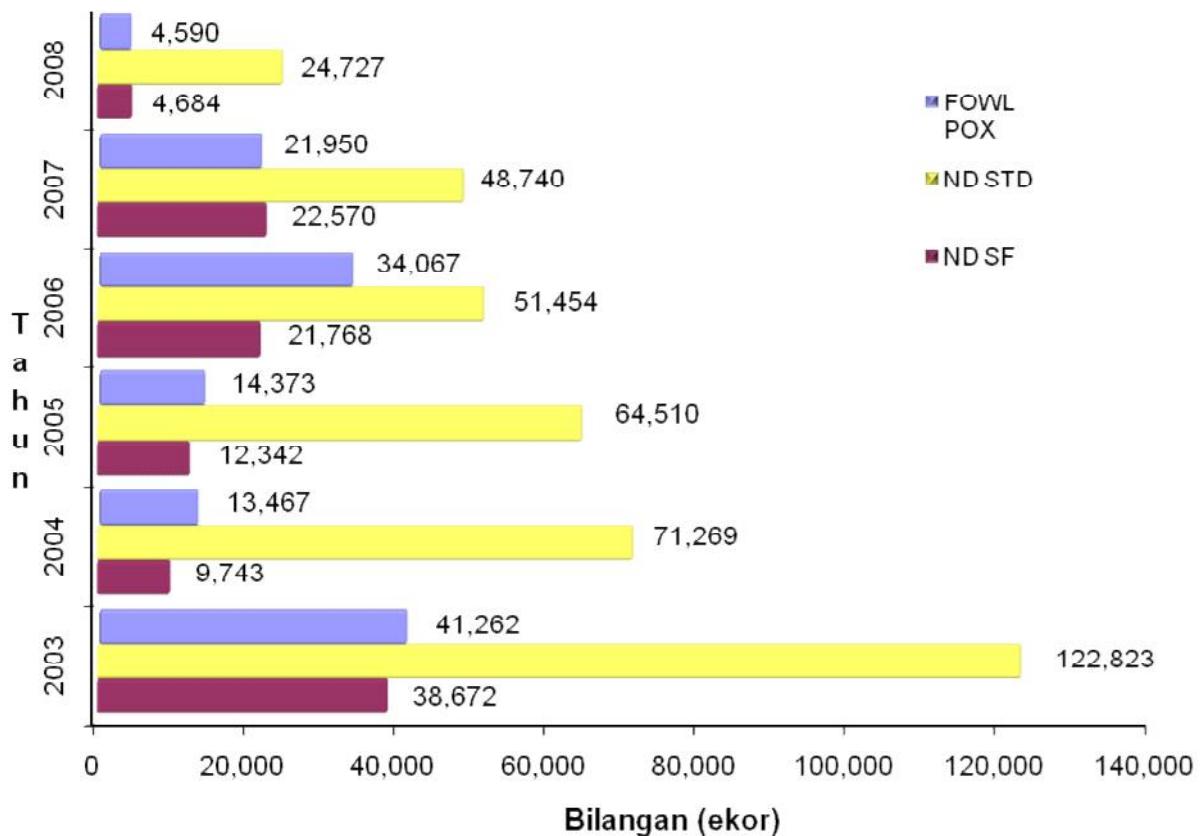
Carta 5. Jumlah pembedahan berdasarkan jenis haiwan

Kawalan Penyakit

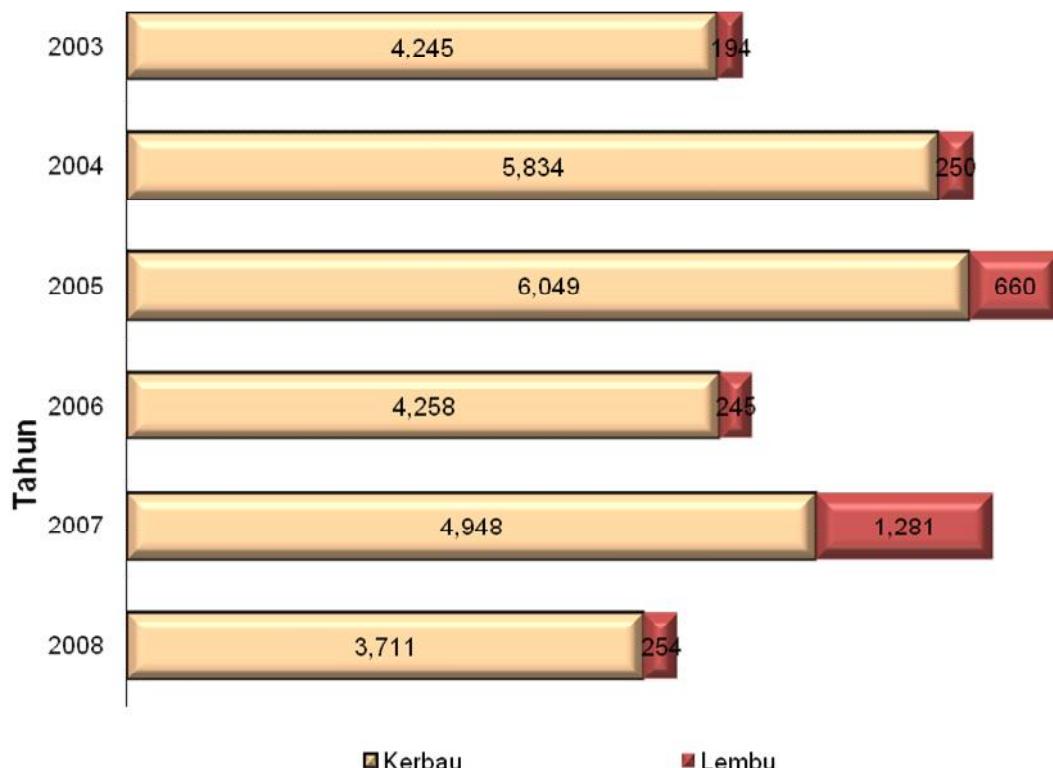
Perkhidmatan suntikan pencegah penyakit adalah aktiviti utama jabatan. Suntikan pencegahan Ranikhet F dan S (dalam carta di bawah) tidak menggambarkan situasi sebenar oleh sebab perkhidmatan ini telah disediakan oleh pengamal swasta dan juga penternak sendiri, khasnya penternak komersial.

Carta 6. Pemberian pemvaksinan ND dan Fowl Pox kepada ayam

Suntikan H.S telah dijalankan bagi mencegah berlakunya wabak penyakit secara sporadik terutamanya menjelang musim tengkujuh. Ternakan yang diternak secara lepas bebas telah menghalang kelincinan usaha kempen suntikan, sementara itu kerjasama para penternak pula tidak memberangsangkan. Bagaimanapun, wabak penyakit ini tidak mencapai tahap yang membimbangkan dan situasi adalah terkawal.

Carta 7. Pemberian pemvaksinan kepada ternakan lembu dan kerbau.

Kesihatan Awam Veterinar

Unit Kesihatan Awam Veterinar Jabatan Perkhidmatan Haiwan dan Perusahaan Ternak Sabah telah diwujudkan pada tahun 1986 di bawah seliaan Pegawai Veterinar Kepayan, Kota Kinabalu. Pada tahun 1994, unit ini telah diletakkan langsung di bawah Bahagian Epidemiologi dan Perubatan Veterinar. Peranan unit ini meliputi aspek-aspek Kawalan Penyakit Zoonotik, Kawalan Import-Eksport Haiwan dan Bahan-Bahan Asal Haiwan, Perkhidmatan Kuarantin Haiwan dan Penguatkuasaan Undang-Undang serta sebarang Peraturan yang melibatkan bidang veterinar.

Ternakan dan haiwan yang diimport akan diperiksa dan dikuarantin demi untuk menentukan haiwan tersebut sihat dan tidak berpenyakit zoonosis. Rumah sembelih ternakan yang berpiawaian antarabangsa adalah perlu untuk menggantikan yang sedia ada.

Citarasa masyarakat pengguna berubah bersesuaian dengan peredaran masa. Peningkatan taraf hidup serta tahap pengetahuan para pengguna yang tinggi akan menambah kesedaran tentang kesihatan awam. Daging yang bermutu tinggi dan tidak tercemar kini menjadi pilihan. Sehubungan dengan itu, pemeriksaan daging menjadi aktiviti yang penting bagi daging segar tempatan, dan daging beku yang diimport. Ini memastikan daging tersebut sihat, tidak berpenyakit berjangkit dan bersih dari pencemaran.

Pemeriksaan “ante-mortem” dan “post-mortem” yang lengkap dan sempurna ke atas ternakan perlu dijalankan secara bebas dan profesional bagi memastikan semua jenis daging adalah sihat dan selamat untuk dimakan bagi mengelakkan jangkitan penyakit zoonosis daripada haiwan kepada manusia. Walaupun terdapat pelbagai kemudahan kuarantin di daerah-daerah lain di negeri ini, sebahagian besar perkhidmatan kuarantin haiwan diberikan di Stesen Kuarantin Haiwan Kinarut. Ini kerana Kota Kinabalu merupakan pintu masuk utama ke negeri ini.

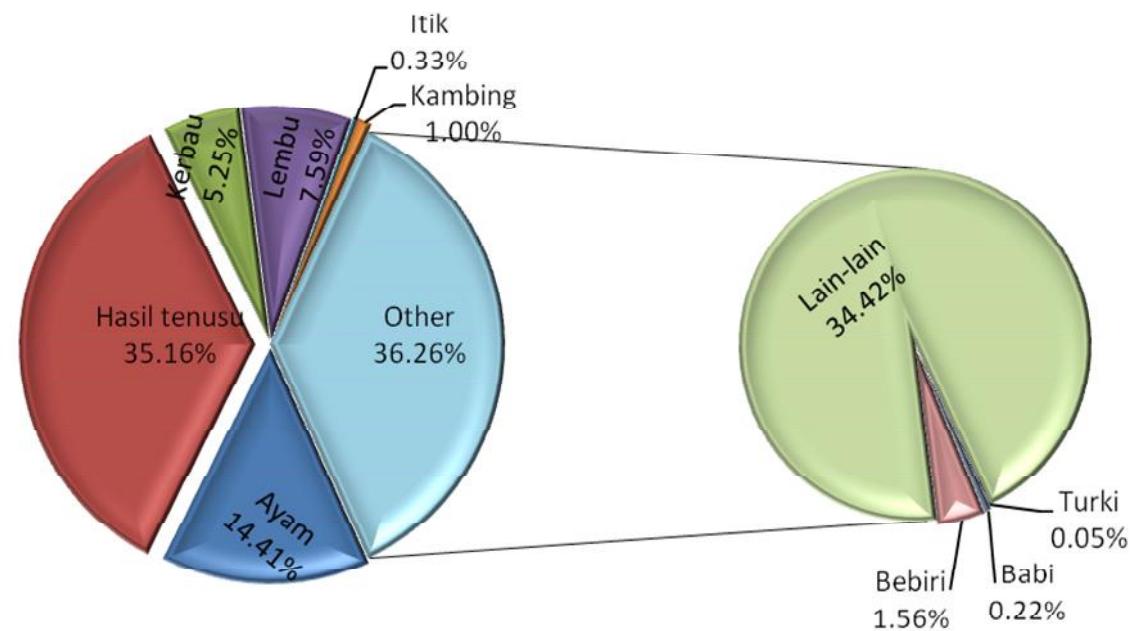
Kawalan Import dan Eksport

Perdagangan ternakan melalui pintu masuk Sabah adalah sentiasa aktif. Bilangan permit import dan eksport yang dikeluarkan sepanjang tahun berdasarkan laporan bahagian berkenaan masing-masing ialah sebanyak 6,693 dan 3,079 keping dengan nilai import berjumlah RM598.49 juta manakala nilai eksport pula adalah sebanyak RM70.71 juta.

Jadual 15. Import Berdasarkan Kategori

KLASIFIKASI	NILAI CIF (RM)
Ayam	86,262,788.00
Hasil tenuusu	210,454,383.00
Kerbau	31,426,145.00
Lembu	45,433,862.00
Itik	1,949,626.00
Kambing	5,977,302.00
Babi	1,308,079.00
Bebiri	9,353,420.00
Lain-lain	206,006,542.00
Turki	316,074.00
Jumlah	598,488,221.00

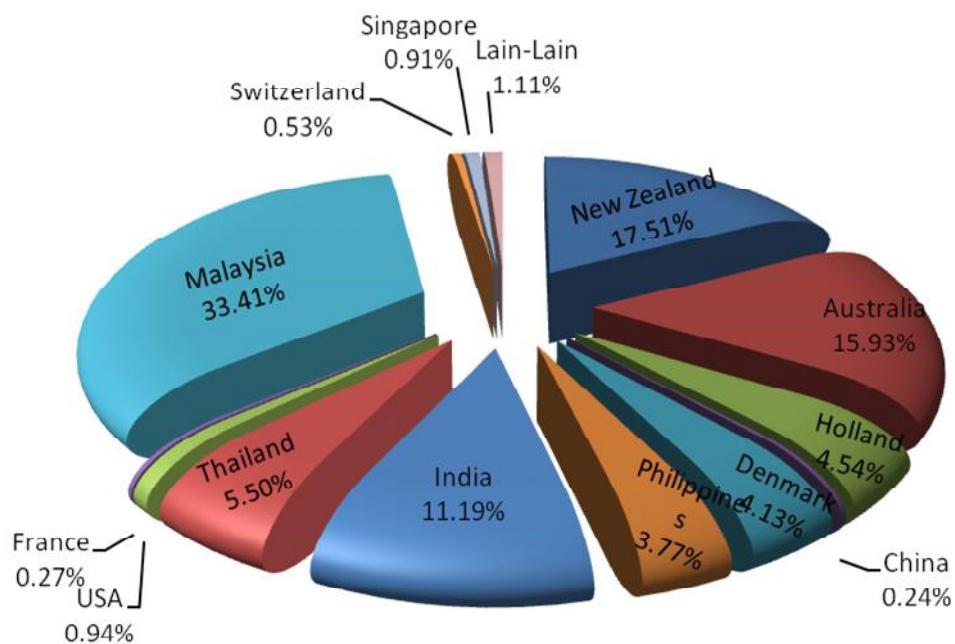
Carta 9. Nilai CIF import mengikut klasifikasi

Jadual 16. Import Berdasarkan Negara/Tempat Asal

TEMPAT ASAL	NILAI CIF
Argentina	27,046,581.00
Australia	58,316,489.00
Belgium	177,030.00
Brazil	531,716.00
Brunei Darussalam	412,092.00
Canada	9,432.00
China	61,669,891.00
Denmark	18,824,297.00
Finland	58,988.00
France	5,280,819.00
Germany	1,075,761.00
Hong Kong	2,033.00
India	36,056,972.00
Indonesia	3,114,352.00
Iran	685,639.00
Italy	19,178.00
Japan	86,640.00
Korea	218,880.00
Semenanjung Malaysia	176,213,298.00
Sarawak, Malaysia	295,493.00
Netherlands	51,891,568.00
New Zealand	97,832,702.00
Philippines	7,133,672.00
Singapore	6,662,068.00
South AfricA	12,190.00
Switzerland	2,670.00
Taiwan	8,813,529.00
Thailand	30,397,081.00
Tunisia	34,230.00
UK	880,638.00
USA	4,655,832.00
Uruguay	20,649.00
Vietnam	55,811.00
JUMLAH	598,488,221.00

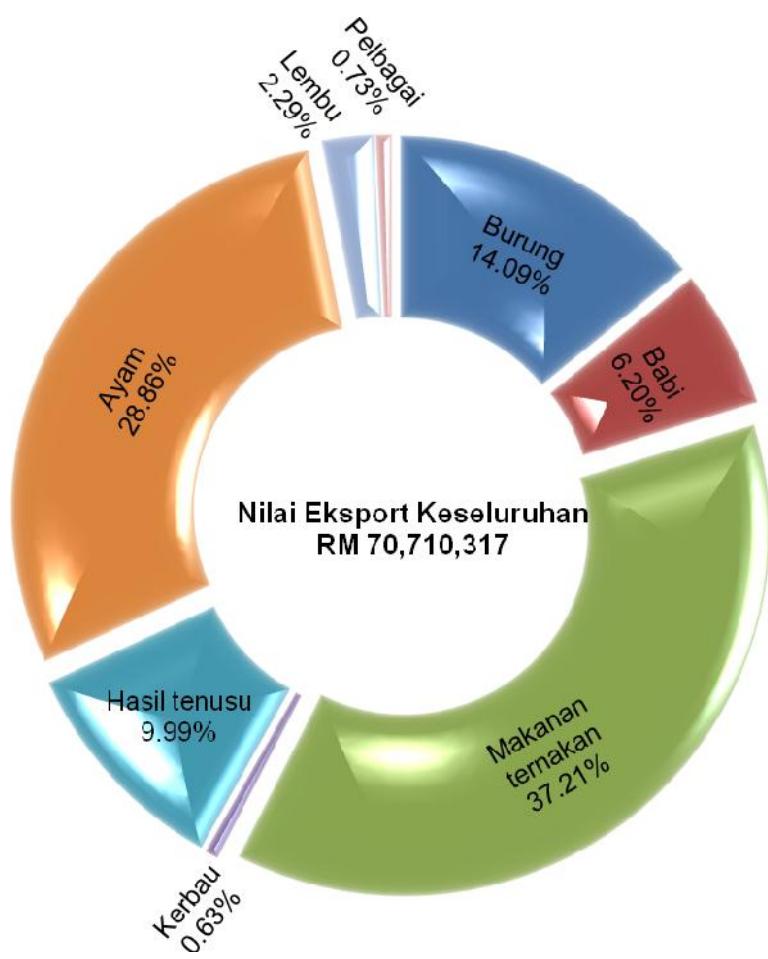
Carta 10. Nilai import berdasarkan negara/tempat asal.

Jadual 17. Eksport Berdasarkan Kategori

KLASIFIKASI	NILAI FOB
Burung	9,963,000.00
Babi	4,384,042.00
Makanan ternakan	26,312,150.00
Kerbau	442,341.50
Hasil tenusu	7,062,342.98
Ayam	20,405,874.12
Lembu	1,622,659.05
Pelbagai	517,907.00
Jumlah	70,710,316.65

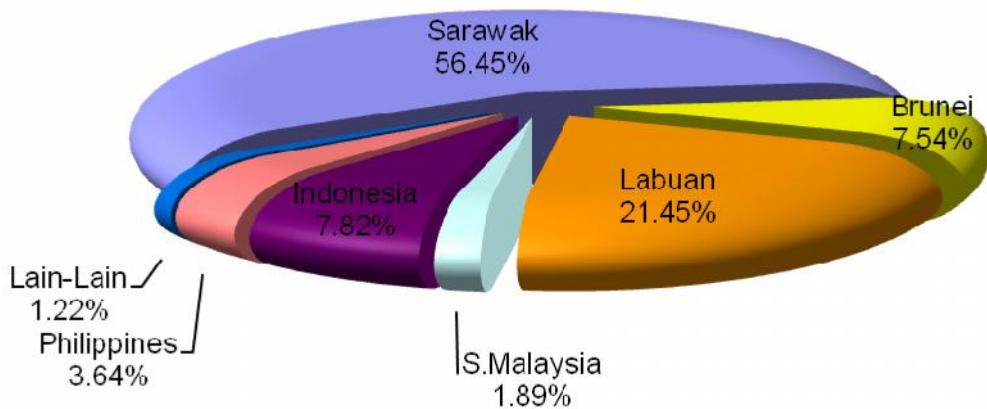
Carta 11. Nilai eksport FOB mengikut klasifikasi

Jadual 18. Eksport Berdasarkan Destinasi

DESTINASI	NILAI FOB
Australia	2,400
Brunei	5,331,283
China	193,100
Hawaii	200
Hong Kong	101,700
Indonesia	5,532,250
Japan	1,500
Johor	10,020
Kedah	19,580
Korea	2,200
Kuala Lumpur	416,903
Labuan	15,165,883
Melaka	86,600
Mexico	14,300
Negeri Sembilan	76,539
P. Pinang	2,000
Perak	6,150
Philippines	2,574,191
Sarawak	39,914,397
Selangor	715,384
Singapore	400
Spain	15,800
Taiwan	84,150
Thailand	377,250
USA	3,150
Vietnam	62,986
JUMLAH	70,710,317

Carta 12. Nilai eksport FOB mengikut destinasi

Perkhidmatan Kesihatan Gerompok

Beberapa penyakit yang menjelaskan ekonomi penternakan seperti Tuberkulosis, penyakit Johne's dan Brusellosis sedang dalam program pembasmian menggunakan kaedah kesihatan gerompok. Kaedah ini melibatkan proses pengambilan sampel untuk ujian tapisan dan seterusnya melakukan singkiran sekiranya terdapat ternakan menunjukkan reaksi positif terhadap ujian.

Sebanyak 15,721 sampel telah dikendalikan dengan 2,061 sampel darah, 13,465 sampel serum, 136 sampel tinja dan 59 lain-lain spesimen telah diambil untuk penyakit-penyakit tersebut. (Jadual 19)

Jadual 19. Bilangan kes dan sampel untuk kesihatan gerompok

Spesis	Bil Kes	Bilangan sampel				Jumlah
		Darah	Serum	Tinja	Lain-lain	
Ayam	1		5		4	9
Bovin	119	1,423	5,921	40	55	7,439
Haiwan zoo	4	4	4			8
Kaprin	152	631	7,471	96		8,198
Kerbau	3	3	64			67
Jumlah	279	2,061	13,465	136	59	15,721

Perkhidmatan Penyiasatan Penyakit

Sokongan perkhidmatan Pusat Penyelidikan Penyakit Ternakan, Kepayan di dalam menjalankan tugas dan perkhidmatan penyiasatan penyakit adalah sangat teguh. Sepanjang tahun 2008, catatan menunjukkan sebanyak 3,027 kes bersamaan 40,648 jumlah spesimen telah diterima dan diproses (jadual 20 dan 21).

Daripada jumlah kes yang telah diterima, sebanyak 3,564 sampel diterima untuk kes-kes diagnostik. (Jadual 22). Sebanyak 4,090 sampel untuk kawalseliaan penyakit Salmonella, Newcastle disease, Infectious bursa, Melioidosis dan Leptospirosis (jadual 23) manakala kes kawalan mutu hasil ternakan telah menerima sebanyak 2,400 pelbagai sampel.

Jadual 20. Bilangan kes diterima melalui daerah/daerah kecil, Pusat Penyelidikan Penyakit Ternakan Kepayan, Bahagian Kesihatan Awam Kepayan & Lain-lain

Spesies	BTY	BFT	BGW	KMB	KGU	KPY	KSM	KBT	KNR	KBD	KMU	KPU	KDT	LDU	MTG	MBK
Ayam	4	3				14	1			2		3	1			
Itik						23	13			1	1					
Puyuh	1															
Unggas																
Bovin		23	11	1	96	2			7	36	17		35	9		20
Burung liar						2										
Ekuin																
Felin									1							
Haiwan zoo						1			1							
Kanin					5	18			5							
Kaprin	3	45	263		15	15		1		23	23	6	3	12		8
Kerbau			1			2			1	9				1	1	
Lagomorf																
Lain-lain						1										
Ovin			1													
Pelbagai(KAV)		12	6		9					13	9		26			18
Porsin						8	17					4				
Servin					1						9		1	1		
Jumlah	8	83	282	1	126	85	32	1	15	84	59	13	66	22	1	47

Jadual 21: sambungan daripada jadual 20

Spesies	MNB	NBW	PPR	PPG	*PPPT	#KAV	PTS	RNU	SDK	SPT	TBN	TWU	TLP	TNM	TRN	LBN	Jumlah
Ayam			15	52	169				4	2		101				18	389
Itik					4	5						16			1	1	65
Puyuh																	1
Unggas						9						20				1	30
Bovin	1	1	26	14	8		3	7	5		2	87	5	20	12		448
Burung liar						8						8					18
Ekuin						10				3							13
Felin						7											8
Haiwan zoo					57							6				2	67
Kanin			3		78				2	8		14				1	134
Kaprin	36	12	23	104	84		1	36	130	7	21	141		19	12	6	1,049
Kerbau			2							1			4		1		24
Lagomorf				4	99								1				104
Lain-lain					96					1			1		1		100
Ovin									20								21
Pelbagai(KAV)	14		20	16	208	57			12			35		16	16		487
Porsin			5	1						2		1	11		3		52
Servin						2				1			2				17
Jumlah	51	13	94	195	840	57	4	77	155	9	24	447	5	57	44	30	3,027

*Bilangan menunjukkan kes diterima secara langsung oleh PPPT Kepayan tanpa melalui stesen daerah. Kes ini terdiri daripada ladang kerajaan dan ladang penternakan swasta.

#Bilangan ini menunjukkan kes dihantar oleh Bahagian Kesihatan Awam Veterinar Kepayan tanpa melalui daerah.

Pelbagai(KAV) – Kes hasil ternakan/makanan

Unggas – angsa, burung kesayangan, burung merak, burung unta

Haiwan zoo – O. Utan, burung zoo, gajah, badak, monyet & beruang, lizard, ular, porcupine, seladang, harimau, civet

Nota:

BTY - Bantayan; BFT - Beaufort; BGW - Bongawan; KMB - Kemabong; KGU - Keningau; KPY - Kepayan; KSM - Kiansom; KBT - Kinabatangan; KNR - Kinarut; KBD - Kota Belud; Labuan KMU - Kota Marudu; KPU - Kuala Penyu; KDT - Kudat; LDU - Lahad Datu; MTG - Matunggung; MBK - Membakut; MBK - Menumbok; NBW - Nabawan; PPR - Papar; PPG - Penampang; PPPT - Pusat Penyelidikan Penyakit Ternakan; KAV - Kesihatan Awam Veterinar; PTS - Pitas; RNU - Ranau; SDK - Sandakan; SPT - Sipitang; TBN - Tambunan; TWU - Tawau; TLP - Telupid; TNM - Tenom; TRN - Tuaran; LBN - W.P

Jadual 22. Jumlah Bilangan Sampel Diterima

Spesis	Karkas	Haiwan hidup	Organ	Darah	Serum	Tinja	Kikisan kulit	Telur	Air kencing	Makanan ternakan	Makanan			Air	Lain-lain	Jumlah
											daging	susu	lain2			
Ayam	223	442	116	10	3,643	30		357		51				2	3,095	7,969
Bovin			1,282	1,643	6,055	79			1			10			182	9,252
Burung liar	41		4		40	20									55	160
Ekuin			5	60	57	44									50	216
Felin	1			7												8
Haiwan zoo	4		59	6	10	135		7		1					69	291
Itik	11		17	40	855					3				1	647	1,574
Kanin	10		3	78	2		5								52	150
Kaprin	80	7	3,769	1,134	11,020	1,619			1	9				5	176	17,820
Kerbau			80	3	64										6	153
Lagomorf	216	1	5			11				8				1	3	245
Lain-lain	1	1								176				3	17	198
Ovin	1		114			24										139
Porsin	1		48	101	332				95	13					27	617
Puyuh		2														2
Servin			73			4										77
Unggas	5		5		34	14									72	130
Pelbagai(KAV)											248	1,307	92			1,647
Jumlah	594	453	5,580	3,082	22,112	1,980	5	364	97	261	248	1,317	92	12	4,451	40,648

Haiwan zoo - O. Utan, burung zoo, tembadau, gajah, kucing liar, badak, monyet & beruang

Unggas - Angsa, burung kesayangan, burung merak & burung merpati

MBK - Menumbok; NBW - Nabawan; PPR - Papar; PPG - Penampang; PPPT - Pusat Penyelidikan Penyakit Ternakan; KAV - Kesihatan Awam Veterinar; PTS - Pitas; RNU - Ranau; SDK - Sandakan; SPT - Sipitang; TBN - Tambunan; TWU - Tawau; TLP - Telupid; TNM - Tenom; TRN - Tuaran; LBN - W.P Labuan

Kes yang diterima oleh pusat ini dikategorikan kepada 7 jenis kerja iaitu kes diagnostik, kes gerompok, kes kawalan mutu, kes kawalselia, kes projek kajian, kes rujukan dan kes vaksin. Jadual yang berikut menunjukkan bilangan kes dan bilangan sampel yang diterima mengikut spesis dan jenis sampel.

Kes Diagnostik

Jadual 23. Bilangan sampel diterima mengikut spesis

Spesis	Bil Kes	Bilangan sampel											Jumlah	
		Air	Air kencing	Darah	Haiwan hidup	Karkas	Kikisan kulit	Lain-lain	Makanan ternakan	Organ	Serum	Tinja		
Ayam	65				88	102		37	5	101	22		355	
Bovin	274		1	36				9		1282	96	13	1437	
Burung liar	2					40		4		4	4		52	
Ekuin	3			2						5			7	
Felin	8			7		1							8	
Haiwan zoo	16					4		5	1	59		2	71	
Itik	10	1				11				17			29	
Kanin	89			76		10	5	8		3			102	
Kaprin	786		1	12		80		36	6	3769	18	293	4215	
Kerbau	16									80			80	
Lagomorf	98				1	216			3	5		10	235	
Lain-lain	1					1	1						2	
Ovin	20						1			114			115	
Porsin	8						1		2	1	20	9	33	
Servin	15									73			73	
Unggas	5						4		22		5	22	53	
Jumlah	1416	1	2	133	90	471		5	123	16	5537	171	318	6867

Kes Kesihatan Gerompok

Jadual 24. Bilangan sampel mengikut spesis

Spesis	Bil Kes	Bilangan sampel				Jumlah
		Darah	Serum	Tinja	Lain-lain	
Ayam	1		5		4	9
Bovin	119	1423	5921	40	55	7439
Haiwan zoo	4	4	4			8
Kaprin	152	631	7471	96		8198
Kerbau	3	3	64			67
Jumlah	279	2061	13465	136	59	15721

Kes Kawalselia

Jadual 25. Bilangan sampel diterima mengikut spesis

Spesis	Bil Kes	Bilangan sampel											Jumlah	
		Air	Air kencing	Darah	Haiwan hidup	Karkas	Lain-lain	Makanan ternakan	Organ	Serum	susu	Telur	Tinja	
Ayam	176	2		10	354	121	1090	42	6	1865		357	30	3877
Bovin	18			184			30			38	10		26	288
Burung liar	9						2						19	21
Ekuin	10			58			50			57			44	209
Haiwan zoo	44			2			60			5		7	132	206
Itik	8						64	3		120				187
Kanin	4			2						2				4
Kaprin	110	5		491	7		140	3		3515			1230	5391
Lagomorf	6	1					3	5					1	10
Lain-lain	99	3					17	176						196
Ovin	1												24	24
Porsin	11		95				25	12						132
Puyuh	1				2									2
Servin	2												4	4
Unggas	9						2						14	16
Jumlah	508	11	95	747	363	121	1483	241	6	5602	10	364	1524	10567

Kes Kawalan Mutu Hasil Ternakan/Makanan

Jadual 26. Bilangan sampel diterima mengikut sepsis

Spesis	Bil Kes	Bil Sampel						Jumlah
		Aiskrim	Lain-lain	Air	Susu	Daging	Hasil ternakan	
Kerbau	13					25		25
Bovin	247	6			1,159	80	15	1,260
Ayam	353	8	3	21		606	2	640
Itik	5					5		5
Kaprin	8				8			8
Lain-lain	57	124	4	1	1		21	151
Porsin	2					2		2
Ovin	2					3		3
Jumlah	687	138	7	22	1,168	721	38	2,094

Kawalan Penyembelihan

Penyembelihan ternakan yang didaftarkan pada tahun laporan adalah seperti di Jadual 28.

Jadual 27. Jumlah Penyembelihan Ternakan (ekor) 2008

DAERAH	KERBAU	LEMBU TEMPATAN	KHINZIR
Bongawan	36	52	0
Keningau	0	421	3,930
Kota Belud	33	203	0
Kota Kinabalu	0	0	63,331
Kota Marudu	0	146	484
Kuala Penyu	0	0	750
Kudat	0	35	2,715
Lahad Datu	0	0	31,375
Ranau	19	46	1,130
Sandakan	0	0	20,035
SMTC, Kinarut	45	113	
Tambunan	0	0	757
Tawau	0	60	14,493
Tenom	25	39	1,040
Tuaran	24	20	1,488
JUMLAH	182	1,135	141,528

LAPORAN STATUS PENYAKIT NEGERI SABAH 2008

Hawar Berdarah (Haemorrhagic septicaemia) – B109

Sepanjang tahun 2008, 5 kes Hawar berdarah dikesan di daerah Kota Kinabalu (2 kes) dan Kota Belud (3 kes). Kesemua kes melibatkan kerbau. Sila rujuk jadual 5.

Penyakit Hawar Berdarah disebabkan oleh bakteria *Pasteurella multocida* (type B). Penyakit ini berlaku sepanjang tahun dengan kekerapan yang tinggi pada musim hujan. Jangkitan berlaku melalui titisan air, sentuhan, dan udara. Tanda-tanda penyakit ialah sukar bernafas, bengkak di bahagian muka dan leher serta banyak air liur. Penyakit ini boleh dikawal dengan menggunakan pelalian (vaksin oil adjuvant) yang diberi setahun sekali pada semua ternakan berumur tiga bulan ke atas. Pelalian cair (vaksin broth) diberi ketika berlaku wabak.

Melioidosis – C613

Sepanjang tahun 2008

, kesemuanya 5 kes melioidosis dikesan yang melibatkan kambing dari daerah Tawau, Sandakan dan Kunak. Sila rujuk jadual 6.

Melioidosis disebabkan oleh bakteria *Burkholderia pseudomallei*. Tanda-tanda penyakit tidak spesifik pada ternakan hidup. Lesi bedahsifat ialah abses pada paru-paru, gingal, buah zakar dll. Rawatan kurang berkesan kerana abses yang pekat menghalang penyerapan antibiotik.

Caseous Lymphadenitis – (C705)

Dalam tahun ini, satu kes CLA dikesan pada kambing dari Tawau. Sila rujuk jadual 3.

CLA ialah penyakit yang disebabkan oleh *Corynebacterium pseudotuberculosis*. Tanda penyakit ialah berlaku pernanahan pada nodus limpa dan organ dalaman. Ternakan yang menunjukkan tanda-tanda tersebut diasangkan dan ditakai.

Pasteurellosis – C617

Sebanyak 19 kes pasteurellosis dari 10 daerah, melibatkan 18 ekor kambing dan 1 ekor lembu dilaporkan sepanjang tahun 2008. Sila rujuk jadual 7.

Pasteurellosis disebabkan oleh *Pasteurella haemolytica* dan *Pasteurella Multocida*. Bakteria ini ialah normal *microflora* yang bersikap *opportunist* apabila ternakan berada dalam keadaan *stress*. Tanda penyakit ini ialah kesukaran bernafas, hingus, batuk dll.

Bovine Anaplasmosis - B101

Dua kes Bovine anaplasmosis dikesan sepanjang tahun 2008 melibatkan seekor lembu dari Keningau dan seekor dari Sandakan. Sila rujuk jadual 1.

Bovine Anaplasmosis disebabkan oleh *Anaplasma spp*. Penyakit ini berjangkit melalui kutu yang bertindak sebagai vektor. Tanda-tanda penyakit ialah pucat, jaundis, kurus dan kurang selera makan. Penyakit ini boleh dikawal secara tidak langsung melalui kawalan kutu yang dibuat secara berkala.

Bovine Babesiosis (102)

Dua kes Bovine Babesiosis dikesan di Keningau. Sila rujuk jadual 2.

Penyakit ini adalah disebabkan oleh protozoa dari genus babesia. Jangkitan berlaku melalui vektor iaitu kutu. Tanda-tanda penyakit ialah pyrexia, lemah, tiada selera makan dan air kencing berdarah. Penyakit ini boleh dikawal secara tidak langsung dengan menghapuskan kutu.

Coccidiosis (C620)

Dua puluh enam kes Coccidiosis dikesan sepanjang tahun ini pada kambing. Sila rujuk jadual 4.

Coccidiosis biasanya menghasilkan masalah pada haiwan yang berumur di bawah 6 bulan terutama pada ternakan yang dipelihara di tempat yang kurang bersih dan bersesak-sesak atau yang menerima pertukaran makanan yang mendadak. Tanda-tanda awal penyakit ini adalah hilang selera makan, demam dan cirit-birit. Haiwan seterusnya menjadi lemah dan pucat akibat najis cair bercampur darah.

Intestinal Salmonella Infections - C619

Sebanyak 1 kes Jangkitan Salmonella Intestinal dikesan sepanjang tahun ini melibatkan 1 ekor lembu di Kg. Limputung, daerah Papar. Sila rujuk jadual 8.

Tanda-tanda penyakit ialah cirit birit, tiada selera makan dan menunjukkan tanda-tanda septicemia.

Haemonchosis

Sebanyak 17 kes haemonchosis dikesan pada ternakan kambing dari pelbagai daerah.

Heamonchus contortus adalah penyakit yang biasa ditemui dalam iklim tropika. Menyebabkan ternakan kurus dan pucat. Jika tidak dikawal akan menyebabkan kematian dan kerugian kepada penternak. Tanda jangkitan pada ternakan ialah kurus, pucat dan bengkak dibawa dagu.

LAPORAN TAHUNAN PROJEK PEMBANGUNAN SOSIOEKONOMI: PRESTASI TAHUN 2008

1. PENDAHULUAN

Pengagihan ternakan kepada para penternak adalah usaha Jabatan melalui Projek Pembangunan Sosiekonomi (SOSEK) bagi membantu penduduk luar bandar meningkatkan pendapatan mereka. Di samping itu projek ini juga telah memberi manfaat kepada penternak ruminan yang sedia ada dalam meningkatkan pengetahuan mereka mengenai pengurusan ternakan secara moden. Bermula pada tahun 2005 sehingga kini, Jabatan telah memberikan penekanan terhadap Program Transformasi di mana melalui pendekatan ini penternak sosiekonomi sedia ada yang memperlihatkan prestasi pengurusan ladang yang baik akan dinaiktaraf/transformasi dengan meminjamkan mereka induk ternakan menjadikan mereka sebagai penternak yang memiliki 100 ekor induk. Sehingga tahun 2008 ini, Jabatan masih mengekalkan empat (4) buah Projek SOSEK yang dilaksanakan oleh Jabatan iaitu;

- Projek Pekebun Kecil Lembu pedaging (PKPL)
- Skim Pawah Menternak Kerbau (SPMK)
- Skim Pawah Kambing (SPK)
- Projek Integrasi Ternakan (PINTAR)

2. OBJEKTIF

Objektif laporan ini adalah untuk membentangkan prestasi yang telah dicapai oleh empat-empat Projek Sosioekonomi dan Program Transformasi penternak sehingga tahun 2008.

3. PRESTASI DAN PENCAPAIAN SECARA KESELURUHAN PROJEK SOSEK SEHINGGA TAHUN 2008

3.1 Bilangan Penternak

Bilangan penternak yang aktif bagi tahun 2008 adalah seperti pada Jadual 1. Masih terdapat pengurangan bilangan penternak akibat dari pengemaskinian data bagi Program Transformasi Jabatan. Di samping itu kuota pengambilan penternak setiap projek (12 orang bagi masing-masing Projek PKLP dan SPMK, 20 orang bagi SPK dan 10 orang bagi Projek PINTAR) juga tidak terpenuhi disebabkan sebahagian penternak yang telah diluluskan menarik diri atas alasan peribadi.

Jadual 28. Prestasi Projek-Projek Sosioekonomi 2008

Projek	Bilangan Penternak		Bil. Ternakan Keseluruhan		Kelahiran		Kematian	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
PKLP	64	64	1,017	1,072	192	55	89	8
SPMK	81	79	677	831	65	68	28	22
SPK	92	60	4,088	2,404	1,356	445	508	166
PINTAR	43	27	4,875	1,282	1,060	110	134	33

Jadual 29. Perincian Populasi Ternakan Projek Sosioekonomi 2008

Projek	Jumlah Penternak	Jumlah Induk	Jumlah Pejantan	Jumlah Anak		Jumlah Keseluruhan
				Jantan	Betina	
PKLP	64	612	67	168	225	1,072
SPMK	79	472	68	108	183	831
SPK	60	1,646	144	232	382	2,404
PINTAR	27	806	100	169	209	1,282

3.2 Bilangan Ternakan

Terdapat penurunan yang ketara bagi bilangan keseluruhan ternakan yang dimiliki oleh penternak Projek Skim Pawah Kambing dan juga Projek PINTAR. Keadaan ini adalah disebabkan oleh sebahagian penternak tersebut telah dinaikkan taraf ke Program Transformasi. Penternak yang telah dimasukkan ke dalam Program Transformasi akan dilaporkan secara berasingan.

3.3 Kelahiran

Jumlah keseluruhan anak yang dilahirkan pada tahun 2008 adalah 678 ekor dan angka ini adalah jauh berkurangan berbanding sebanyak 1,602 ekor pada tahun 2007 (Jadual 3). Secara keseluruhan peratus kelahiran adalah menurun bagi kesemua projek berbanding tahun 2005, 2006 dan 2007. Berdasarkan bilangan induk yang ada, kadar kelahiran yang dicatatkan bagi setiap projek adalah Projek Pekebun Kecil Lembu Pedaging 9%, Projek PINTAR dan Skim Pawah Menterak Kerbau masing-masing 14% dan Skim Pawah Kambing 27 peratus.

3.4 Kematian

Berdasarkan peratus kematian, kesemua projek mencatatkan penurunan peratus kematian. Peratus kematian secara keseluruhan yang dicatatkan pada tahun 2008 ini adalah yang terendah berbanding pada tahun 2007 dan juga 2006. Secara terperinci kadar kematian bagi setiap projek adalah seperti berikut; SPK 6.5%, SPMK 2.6%, PINTAR 2.5% dan PKLP 0.7% (Jadual 30).

Jadual 30. Perbandingan Peratus Kematian dan Peratus Kelahiran Projek SOSEK Tahun 2006, 2007 dan 2008.

Projek	Kelahiran (%)			Kematian (%)		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
PKLP	16	29	9	3.1	8.7	0.7
SPMK	14	16	14	3.3	3.9	2.6
SPK	28	55	27	6.4	11.5	6.5
PINTAR	27	32	14	3.2	2.7	2.5

4. PRESTASI PROJEK SOSIOEKONOMI BAGI SETIAP PROJEK 2004 - 2008

4.1 Projek Pekebun Kecil Lembu Pedaging (PKLP)

Seramai 4 orang peserta/ penternak telah diluluskan untuk menyertai projek Pekebun Kecil Lembu Pedaging, dengan agihan ternakan sebanyak 80 ekor. Pembayaran balik ternakan adalah sebanyak 15 ekor.

Jadual 31. Prestasi Projek Pekebun Kecil Lembu Pedaging 2004 – 2008

PERIHAL PROJEK	2004	2005	2006	2007	2008
Bilangan Penternak	95	75	75	64	64
Peserta Diluluskan	9	10	12	6	4
Bilangan Pengagihan	90	181	192	243	80
Jumlah Kelahiran	123	237	259	192	55
Jumlah Kematian	33	34	79	89	8
Bilangan Pembayaran Balik	62	84	39	24	15
Penjualan Ternakan	82	210	82	55	29
Jumlah Keseluruhan Ternakan	1,428	1,806	2,455	1,017	1,072

4.2 Skim Pawah Menternak Kerbau (SPMK)

Hanya seorang penternak sahaja telah diluluskan untuk menyertai Skim Pawah Menternak Kerbau. Sebanyak 10 ekor kerbau telah diagihkan.

Jadual 32. Prestasi Skim Pawah Menternak Kerbau Tahun 2004 – 2008

PERIHAL PROJEK	2004	2005	2006	2007	2008
Bilangan Penternak	131	111	130	81	79
Peserta Diluluskan	8	12	6	4	1
Bilangan Pengagihan	40	22	88	20	10
Jumlah Kelahiran	130	110	88	65	68
Jumlah Kematian	36	32	35	38	22
Bilangan Pembayaran Balik	17	45	41	10	10
Penjualan Ternakan	40	34	58	52	39
Jumlah Keseluruhan Ternakan	1,060	811	1,019	677	831

4.3 Skim Pawah Kambing (SPK)

Seramai 20 orang penternak telah diluluskan tetapi hanya 13 orang yang hadir berkursus. Sebanyak 330 ekor kambing telah diagihkan kepada penternak. Sebanyak 40 ekor kambing telah dikutip sebagai pembayaran balik dari penternak.

Jadual 33. Prestasi Skim Pawah Kambing Tahun 2004 – 2008

PERIHAL PROJEK	2004	2005	2006	2007	2008
Bilangan Penternak	131	111	103	92	60
Peserta Diluluskan	12	15	19	9	13
Bilangan Pengagihan	120	408	640	288	330
Jumlah Kelahiran	298	679	748	1,356	445
Jumlah Kematian	112	232	298	508	166
Bilangan Pembayaran Balik	32	90	74	20	40
Penjualan Ternakan	61	376	479	176	32
Jumlah Keseluruhan Ternakan	2,455	3,246	4,293	4,088	2,404

4.4 Projek Integrasi Ternakan (PINTAR)

Seramai 3 orang penternak diluluskan dan sebanyak 50 ekor lembu pedaging telah diagihkan. Pembayaran balik lembu dari penternak adalah sejumlah 29 ekor.

Jadual 34. Prestasi Projek Integrasi Ternakan/PINTAR Tahun 2004 – 2008

PERIHAL PROJEK	2004	2005	2006	2007	2008
Bilangan Penternak	85	62	69	43	27
Peserta Diluluskan	10	14	7	6	3
Bilangan Pengagihan	90	429	192	954	50
Jumlah Kelahiran	67	420	507	1,060	110
Jumlah Kematian	25	83	94	134	33
Bilangan Pembayaran Balik	0	56	37	80	29
Penjualan Ternakan	0	260	188	47	14
Jumlah Keseluruhan Ternakan	1,021	1,859	2,800	4,875	1,284

4.5 Program Transformasi

Pada tahun 2008 ini, meskipun bilangan pemohon yang berminat untuk menyertai projek ini ramai tetapi disebabkan peruntukan untuk membeli ternakan berkurangan maka bilangan penternak dan juga ternakan yang diagih adalah jauh berkurangan berbanding tahun 2006 (Jadual 37).

Secara terperinci, pada tahun 2008 seramai 60 orang penternak kambing, 23 penternak lembu pedaging dan 3 penternak kerbau telah disenaraikan untuk ditransformasi dengan pengagihan ternakan masing-masing sebanyak 2,875 ekor kambing, 1,086 ekor lembu pedaging dan 115 ekor kerbau. Jadual 38 menunjukkan prestasi program transformasi penternak kambing, lembu pedaging dan kerbau bagi tahun 2007 dan 2008

Jadual 35. Bilangan Penternak Transformasi dan Agihan Ternakan Yang Telah Diluluskan Untuk DiTransformasi Pada Tahun 2006, 2007 dan 2008.

PERIHAL PENTERNAK	2006			2007			2008		
	Kambing	Lembu	Kerbau	Kambing	Lembu	Kerbau	Kambing	Lembu	Kerbau
Bilangan Penternak	109	55	3	33	18	4	60	23	3
Agihan Ternakan	7,916	2,996	166	1,387	318	190	2,875	1,086	115

Jadual 36. Prestasi Program Transformasi Penternak Kambing, Lembu Pedaging dan Kerbau Bagi Tahun 2007 dan 2008.

	2007			2008		
	Kambing	Lembu	Kerbau	Kambing	Lembu	Kerbau
Bilangan Penternak	122	46	10	151	57	7
Peserta Diluluskan	33	18	4	60	23	3
Bilangan Pengagihan	4,395	1,138	274	2,634	1,344	115
Jumlah Kelahiran	6,044	419	26	6,395	1,894	64
Jumlah Kematian	1,845	449	76	2,586	433	16
Bil. Pembayaran Balik	238	5	0	469	191	0
Penjualan Ternakan	1,395	104	0	1,256	31	13
Jumlah Induk Semasa	13,233	2,522	265	13,798	4,964	218
Jumlah Keseluruhan Ternakan	20,209	3,399	370	22,223	6996	280

Jadual 37. RINGKASAN DATA PROJEK SOSIOEKONOMI & TRANSFORMASI

[Berakhir : 31 Disember 2008]

PERIHAL		PROJEK SOSIOEKONOMI				PROJEK TRANSFORMASI		
		SPK	SPMK	PKLP	PINTAR / HRC	KAMBING	LEMBU	KERBAU
BILANGAN PENTERNAK	Asal	94	114	88	33	157	65	8
	Aktif	60	79	64	27	151	57	7
	Baru	1	1	0	0	7	2	3
	Naik Taraf	3	0	0	0	17	4	0
BILANGAN TERNAKAN	DEWASA	J	144	68	67	100	2,062	433
		B	1,646	472	612	806	13,789	4,964
	ANAK	J	232	108	168	169	2,871	748
		B	382	183	225	209	3,492	851
PENGAGIHAN	J	12	27	6	0	49	16	0
	B	382	10	101	26	2,634	1,344	115
KELAHIRAN	J	182	31	24	48	2,664	912	30
	B	263	37	31	62	3,731	982	34
KEMATIAN	DEWASA	J	4	5	0	9	275	6
		B	64	9	4	8	909	97
	ANAK	J	9	3	0	10	422	25
		B	89	5	4	6	980	305
BAYARAN BALIK	ANAK	J + B	13	7	15	29	332	181
	TUNAI	J + B	27	3	0	0	137	10
		Harga	3,469.00	2,508.00	0.00	0.00	22,826.00	3,850.00
PENJUALAN	J + B		32	39	29	14	1,259	31
	Harga		12,450.00	68,650.00	28,100.00	40,900.00	600,500.00	47,250.00
BAKI HUTANG	J + B		645	221	251	193	10,482	2,379
								242

LAPORAN INDUSTRI TENUSU SABAH

Sejak JPHPT memperkenalkan Projek Lembu Tenusu pada tahun 1982, beberapa strategi telah dirancang dengan rapi dan teratur untuk mencapai objektif-objektifnya. Sistem projek ini yang dirangka secara PAKEJ telah merangsang perkembangan projek ini mengikut perancangan .Walaubagaimanapun kini di Sabah hanya terdapat seramai 121 orang penternak tenusu sahaja lagi yang masih aktif memelihara sebanyak 8,405 ekor lembu tenusu (5,189 ekor induk) dan dengan pengeluaran susu segar hanya sebanyak 6,889,427 liter pada tahun 2008. Produksi susu tahun 2008 telah menurun sebanyak 24.2% jika dibandingkan dengan pengeluaran susu pada tahun 2007 iaitu sebanyak 8,560,957.98 Liter. Kadar pembiakan secara keseluruhan pada tahun 2008 adalah 66.9% sedikit lebih tinggi jika dibandingkan dengan tahun 2007 iaitu 62.3% . Jumlah kelahiran anak pada tahun 2007 adalah sebanyak 3,563 ekor manakala pada tahun 2008 jumlah kelahiran adalah 3,470 ekor. Jumlah kematian ternakan secara keseluruhan pada tahun 2008 adalah sebanyak 742 ekor (8.82%) lebih tinggi daripada tahun 2007 (iaitu 425 ekor atau 7.5 %).

2. PENGELUARAN SUSU SEGAR:

Pengeluaran susu segar bagi negeri Sabah pada tahun 2008 telah mengalami penurunan sebanyak 2,248,862.58 liter (29.4%). Hal ini disebabkan oleh kerana terdapat 22 orang penternak telah berhenti menternak . Selain daripada itu, faktor yang paling besar impaknya terhadap penurunan pengeluaran susu dan kadar kematian yang tinggi adalah kerana kenaikan harga minyak. Hal ini telah menyebabkan semua penternak mengamalkan “Budget Feeding” iaitu mengurangkan penggunaan konsentrat untuk semua ternakan mereka..

Jadual 38. Pengeluaran Susu Segar Negeri Sabah Tahun 2007 dan 2008(liter)

Ladang	2007 (liter)	2008 (liter)	Catatan
SPT Sebrang Keningau	244,000.0	146,070.3	Turun (67.1%)
SPT Tawau	180,000.0	Nil	nil
Desa Cattle SDN BHD	913,747.6	615,000	Turum (48.6%)
Projek Lembu Tenusu	8,560,957.98	6,889,427	Turun (24.3%)
JUMLAH (LITER)	9,898,705.58	7,649,843	Turun (29.4%)

Jadual 39. Prestasi Projek Lembu Tenusu Mengikut Daerah (2008)

MCC	PROD. SUSU		KELAHIRAN		KEMATIAN		PROD. SUSU(%)	LAHIR (%)	MATI (%)
	2008	2007	2008	2007	2008	2007			
Keningau	3,395,409	4,012,458.7	1942	1708	222	99	-18.2	+13.7	+124
Tenom	1,029,429	1,045,114.7	338	364	163	102	-1.5	-7.6	+59.8
Kudat	445,625	643,248.0	191	223	32	12	-44.7	-16.7	+166
Tawau	493,010	554,885.0	242	220	88	65	-12.5	+10.0	-35.4
K.mrudu	495,523	660,221.0	197	233	7	11	-33.2	-18.3	-57.1
Tuaran	193,991	403,828.0	102	196	18	26	-108.1	-92.1	-44.4
Beaufort	215,280	290,673.0	69	124	2	6	-35.0	-79.7	-200
K. Belud	37,217	132,008.0	33	89	19	20	-254	-169.7	-5.2
Bongwn	105,128	118,902.0	58	56	5	5	-13.1	+3.5	0
Mbkut	121,501	223,500.0	62	74	53	24	-83.9	-19.3	+121
Ranau	124,435	135,656.58	48	59	24	20	-9.0	-22.9	+20
P pang	73,148	82,874.0	82	101	63	15	-13.3	-23.2	+320
Mbuk	52,265	121,901.0	31	60	23	6	-133.2	-93.5	+283
Papar	107,466	135,688.0	75	56	23	14	-26.3	+33.9	64.3
Jumlah	6,889,427	8,560,957.98	3470	3563	742	425	-24.2	-2.7	+74.6

3. PENCAPAIAN FIZIKAL:

3.1 Pusat Penggumpulan Susu:

Pada tahun 2008, jumlah Pusat Penggumpulan Susu (PPS) di seluruh negeri Sabah adalah 14 buah iaitu PPS Tenom, PPS Keningau, PPS Tawau, PPS Kudat, PPS Kota Marudu, PPS Kota Belud, PPS Ranau, PPS Tuaran, PPS Penampang, PPS Papar, PPS Bongawan, PPS Membakut, PPS Beaufort dan PPS Menumbok. Sebanyak 5 buah PPS telah dinaik taraf yaitu PPS Tenom, PPS Bongawan, PPS Penampang, PPS Membakut, dan PPS Beaufort.

Projek ini juga telah menambah bilangan CHILLER TANK sebanyak 3 buah dengan kapasiti 1,600 liter setiap sebuah dan ditempatkan di PPS Tenom (1 buah) dan PPS Membakut (1 buah) dan PPS Menumbok (1 buah). Terdapat 8 buah lori pengangkut susu segar dari PPS ke kilang SaDar Sdn Bhd. Dengan yang demikian, kemampuan projek ini dalam mengendalikan penampungan dan penghantaran susu telah meningkat.

Walaupun pengeluaran susu daripada Projek ini menurun sebanyak 24.2% namun jumlah susu yang dikendalikan oleh PPS setiap hari masih banyak (kecuali PPS Penampang, PPS Kota Belud dan PPS Menumbok, PPS Papar dan PPS Bongawan). Jadual 42. memperlihatkan jumlah susu yang diterima oleh masing-masing PPS setiap hari serta jumlah penghantaran susu segar ke kilang SADAR setiap bulan oleh lori pengangkut susu kepunyaan jabatan

Jadual 40. Jumlah Susu Harian(liter) yang dikendalikan di PPS seluruh Sabah Tahun 2008

PPS	Kapasiti Tampung	Susu dikendalikan/hari	Jumlah Kakitangan	Jumlah penghantaran/minggu	Produksi Susu
Tenom	17,000	3,000	2	3	1,029,429
Keningau	27,000	8,000	4	4	3,395,409
Penampang	1,600	180	1	2	73,148
Menumbok	2,600	300	1	3	52,265
Beaufort	7,600	600	2	3	215,280
Membakut	6,400	350	1	3	121,501
Bongawan	3,200	270	2	3	105,128
Papar	3,200	300	2	3	107,466
Tuaran	9,200	1,500	3	3	193,991
Ranau	3,200	280	1	3	124,435
Kota Belud	3,200	300	1	3	37,217
K. Marudu	7,600	1,500	3	3	495,523
Kudat	10,000	1,500	3	3	445,625
Tawau	11,000	1,500	2	2	493,010

4.2. BILANGAN PENTERNAK:

Pada tahun 2008 seramai 22 orang penternak telah berhenti berusaha dalam projek ini manakala penternak baru yang telah memulakan usaha penternakan lembu tenusu adalah seramai 1 orang menjadikan jumlah penternak yang masih aktif setakat Disember 2008 seramai 111 orang. Lampiran 1 memperlihatkan jumlah dan senarai penternak sehingga tahun 2008.

Jadual 41. Bilangan Penternak Lembu tenusu Sabah Tahun 2008.

Bil	Daerah	Penternak aktif	Penternak baru(2008)
1.	Tenom	16	
2.	Keningau	26	
3.	Penampang	2	
4.	Papar	4	1
5.	Bongawan	3	
6.	Membakut	5	
7.	Beaufort	6	
8.	Menumbok	3	
9.	Tuaran	11	
10.	Kota Belud	2	
11.	Kota Marudu	11	
12.	Kudat	6	
13.	Ranau	5	
14.	Tawau	11	
	JUMLAH	111	

Seramai 21 penternak berhenti daripada menternak lembu tenusu disebabkan oleh masalah kos pengeluaran yang semakin tinggi dan kurang rumput sementara 1 peserta projek baru terpaksa diberhentikan oleh sebab pengurusan yang bermasalah.

4.3. KURSUS, LATIHAN DAN LAWATAN:

Tidak ada Kursus Asas Lembu Tenusu yang dilaksanakan pada tahun 2008, kerana tidak ada pengambilan peserta projek yang baru. Lawatan sambil belajar yang dapat dilaksanakan oleh Bahagian ini pada tahun 2008 adalah ke Lembah Hijau Multifarm, Solo, serta beberapa buah ladang kambing dan ladang yang berkonsepkan integrasi di negara Indonesia.

4.4. POPULASI TERNAKAN DAN KELUASAN PASTURA:

Setakat bulan Disember 2008, jumlah populasi lembu tenusu di Sabah yang diternak oleh Peserta Projek Lembu Tenusu adalah hanya sebanyak 8,405 ekor sahaja lagi dengan komposisi seperti yang terdapat pada Jadual 42. Demikian juga dengan jenis pastura yang diusahakan sebagai foder terdiri dari 95% rumput napier variety "Taiwan". Rumput Taiwanese Napier (*Pennisetum Purpureum*) varieti yang baru yang dikenali dengan napier generasi ke 3 juga telah mula ditanam di Sabah dan ianya berkembang dengan sangat baik. Kelebihan rumput napier generasi ke 3 adalah daripada segi "yield" yang lebih tinggi. Kajian dan penyelidikan perlu dilaksanakan lebih lanjut berkenaan dengan kebaikan rumput napier generasi ke 3 ini dari segi pengeluaran hijauan, kecepatan regenerasi setelah pemotongan, respon terhadap pembajaan , daya cerna (digestibility) dan juga nilai gizinya.Hampir 90% penternak mengamalkan pemeliharaan secara intensif dalam fidlot dengan amalan pemeliharaan "cut and carry" . Keluasan pastura yang telah diusahakan adalah seluas 2,320.5 ekar.

Jadual 42. Populasi Ternakan dan Keluasan Pastura Tahun 2008.

Daerah	Luas Ladang	Jumlah Penternak	Prod. Susu	Jumlah Indung	Lahir	Mati	Jual	Bayar Balik(RM)	Bayar Anak(ekor)	Jumlah Lembu
Keningau	554	26	3,395,409	2749	1942	222	658		177	4386
Tenom	112	16	1,029,429	530	338	163	350	5,800.25	79	932
Kudat	299	6	445,625	240	191	32	63		18	478
K.marudu	224	11	495,523	278	197	7	74		16	587
Tawau	120	9	493,010	387	242	29	79		0	540
Tuaran	165	11	193,991	200	102	18	121		106	292
Beaufort	65.5	6	215,280	139	69	2	36		134	181
B gawan	19.5	4	105,128	84	58	5	31		5	126
Kota belud	210	2	37,217	53	33	19	6		20	80
Ranau	87	5	124,435	81	48	24	13		17	108
M bakut	54	5	121,501	139	62	53	29		34	199
M mbok	39	3	52,265	51	31	23	23		15	94
P pang	210	2	73,148	118	82	63	51		8	248
Papar	107	5	107,466	140	75	23	6		32	154
<i>Jumlah</i>	<i>2320.5</i>	<i>111</i>	<i>6,889,427</i>	<i>5189</i>	<i>3470</i>	<i>742</i>	<i>1540</i>	<i>5,800.25</i>	<i>661</i>	<i>8,405</i>

4.5. PENGELUARAN, PEMASARAN DAN KEROSAKAN SUSU TAHUN 2008:

Walaupun terdapat peningkatan dalam pengeluaran dan pemasaran susu pada tahun ini namun jumlah kerosakan susu dianggap masih tinggi. Jumlah pengeluaran susu dari projek ini pada tahun 2008 adalah 6,889,427 liter, daripada jumlah tersebut hanya 5,630,173 juta liter(81.7%) sahaja yang dapat dipasarkan dalam keadaan baik dan sebanyak 1,124,280 juta liter (16.31%) digunakan untuk anak lembu,sementara sebanyak 106,235 liter(1.5%) mengalami kerosakan di PPS ataupun di SaDAR, 24,850(0.36%) susu ditolak oleh kilang kerana mengandungi antibiotik. Sebanyak 3,889 liter (0.0005%) dijual dipasaran terbuka. Punca-punca kerosakan adalah disebabkan chiller yang gagal berfungsi dengan baik, ,gagal ujian antibiotik dan putus bekalan elektrik. Jadual 43.memperlihatkan jumlah pengeluaran, pemasaran dan kerosakan susu sepanjang tahun 2008.

Jadual 43. Pengeluaran, pemasaran dan kerosakan susu Tahun 2008

Bil	Daerah	Produksi susu (liter)	Untuk anak lembu	Pejualan (liter)		Kerosakan susu /Penyebab (liter)			
				Pasar	SID sdn Bhd	Chiller	Kemalangan	antibiotik	Jumlah
1.	Tenom	1,029,429		-		10,062	-	5,060	15,122
2	Keningau	3,395,409		-		48,567	-	10,590	59,157
3	Penampang	73,148		-		230	-	-	230
4	Papar	107,466		-		120	-	-	120
5	Bongawan	105,128		-		150	-	-	150
6	Membakut	121,501		-		501	-	-	501
7	Beaufort	215,280		-		560	-	-	560
8	Menumbok	52,265		-		105	-	-	105
9	Tuaran	193,991		-		3,051	-	-	3,051
10	Kota belud	37,217		-		903	-	-	903
11	Ranau	124,435		3,889		1005	-	-	1,005
12	K. Marudu	495,523		-		9,800	-	-	9,800
13	Kudat	445,625		-		15,021	-	9,200	24,221
14	Tawau	493,010		-		15,600	-	-	
	Jumlah	6,889,427	1,124,280	3,889	5,630,173	106,235	0	24,850	131,085

4.6. PENJUALAN, KELAHIRAN DAN KEMATIAN TERNAKAN (2008)

Jumlah keseluruhan kelahiran ternakan lembu tenusu pada tahun 2008 adalah 3563 ekor. Jumlah tersebut menunjukkan kadar kelahiran anak pada tahun berkenaan masih pada tahap 66.9% sahaja. Kadar tersebut lebih tinggi daripada kadar kelahiran pada tahun 2007 iaitu 62.3%. Jumlah kes kematian ternakan pada tahun 2008 adalah sebanyak 742 ekor (8.8%) dimana ianya lebih tinggi jika dibandingkan pada tahun sebelumnya (2007 – jumlah kematian 425 ekor atau 4.2%). Jumlah ternakan yang dijual adalah sebanyak 1540 ekor dimana 982 adalah jualan untuk disembelih dan 558 ekor dijual sebagai baka ternakan. Jumlah Penjualan, Kelahiran dan kematian Ternakan dapat dilihat pada Tabel 6. Jumlah kelahiran yang masih dianggap rendah ini adalah disebabkan oleh beberapa faktor seperti pemakanan yang kurang baik dan juga kekurangan pejantan unggul yang tersedia untuk digunakan. JPHPT telahpun mengimpor lembu pejantan sebanyak 40 ekor jenis Sahiwal x Friesian (T 60 – 62.5 % F + 37.5% S) pada tahun 2008 untuk tujuan di pinjamkan kepada para penternak lembu tenusu pada tahun 2009.

4.7. PENGAGIHAN TERNAKAN DAN PEMBAYARAN BALIK:

Jumlah ternakan yang telah diagihkan pada tahun 2008 adalah sebanyak 389 ekor dengan jumlah penerima sebanyak 82 orang penternak yang terdiri dari 1 orang penternak baru dan 81 orang penternak lama. Pengagihan ternakan adalah berdasarkan kepada beberapa aspek seperti berikut:

1. Keluasan Pastura
2. Kapasiti Kandang/Fidlot
3. Prestasi Pengeluaran susu
4. Prestasi pembayaran Balik
5. Pemilikan “REPLACEMENT HEIFER” sendiri

Senarai pengagihan ternakan pada tahun 2008 dapat dilihat pada Lampiran 1. Jumlah pembayaran balik ternakan melalui potongan 25% adalah sebanyak RM5,008.25 , manakala jumlah pembayaran balik ternakan melalui pengembalian anak lembu adalah sebanyak 661 ekor sepanjang tahun 2008.

4.8. PEMBELIAN TERNAKAN, PERALATAN DAN KENDERAAN:

4.8.1 PEMBELIAN TERNAKAN:

Sebanyak 500 ekor lembu tenusu yang telah bunting jenis Friesian/Sahiwal (62.5% : 37.5% S) telah diimpor daripada New Zealand pada tahun 2008. Ternakan tersebut dibekalkan oleh Wrightson Company Pte Ltd New Zealand. Ternakan disimpan di SPT Sebrang Keningau dan PPT Wario selama satu bulan sebelum diagih-agihkan kepada penternak yang telah disenaraikan sebagai penerima.

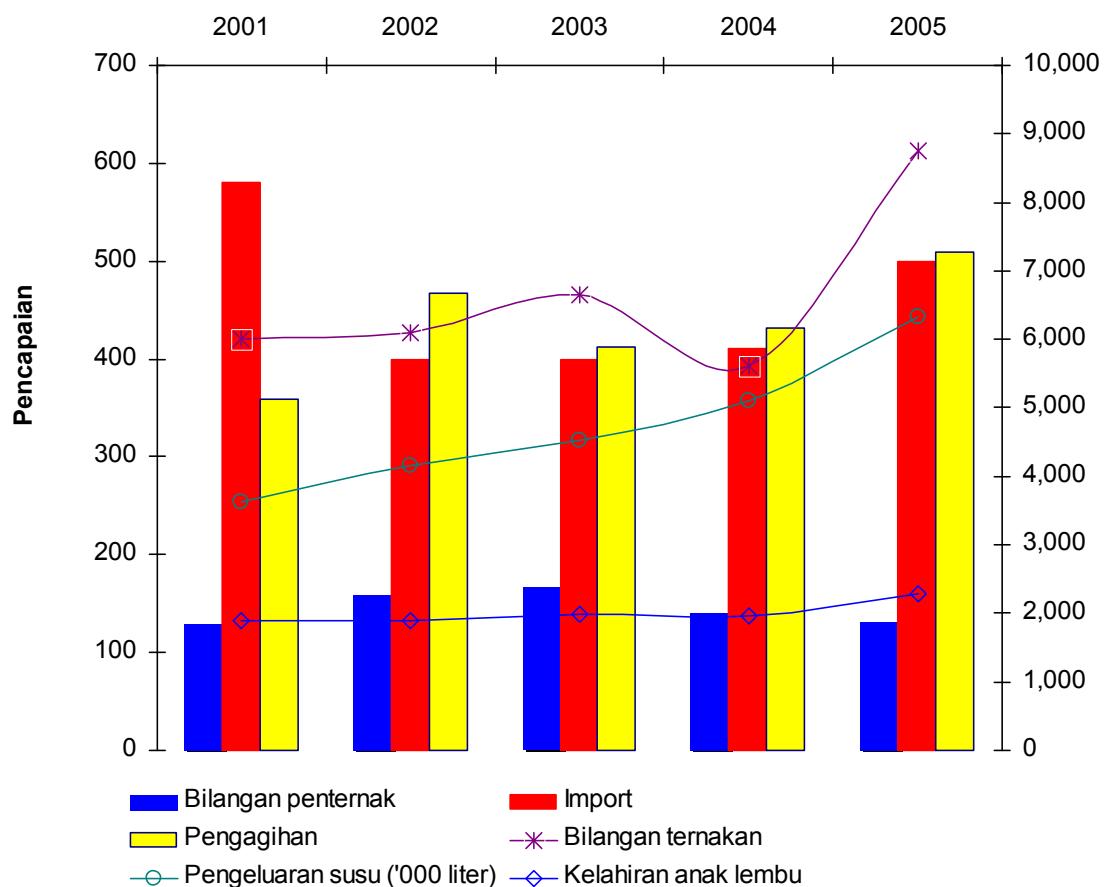
4.8.2 PEMBELIAN PERALATAN DAN KENDERAAN:

Sebanyak 2 buah CHILLER TANK masing-masing dengan kapasiti 1,600 liter dan telah berjaya dibeli oleh projek ini pada tahun 2008 .CHILLER TANK telah diserahkan kepada Projek Lembu Tenusu daerah Kota Marudu dan Papar. Sementara dua unit antibiotik Test Kit telah diserahkan ke MKAV Kepayan untuk analisis kualiti susu.

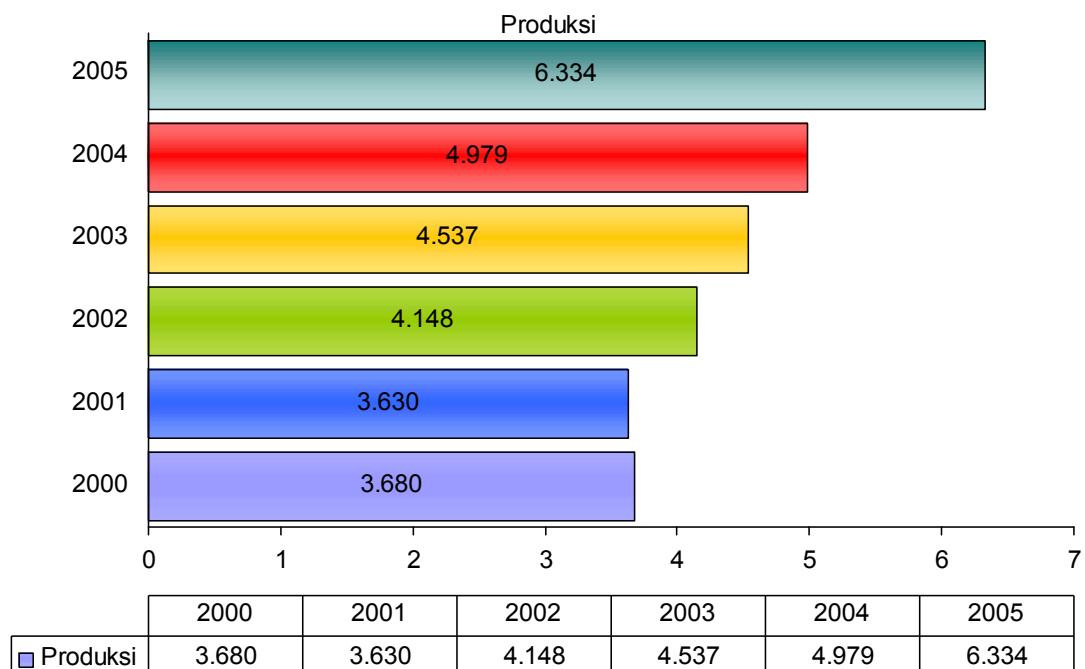
5. PRESTASI PROJEK LEMBU TENUSU SABAH TAHUN 2008:

Prestasi keseluruhan Projek Lembu Tenusu dapat dilihat pada Tabel 6 dan Tabel 7. Jumlah keseluruhan penternak yang masih aktif menghasilkan susu adalah 121 orang dengan jumlah pengeluaran susu segar dari projek ini pada tahun 2008 adalah sebanyak 6,889,427 liter iaitu menurun sebanyak 24.3% berbanding pengeluaran pada tahun 2007 yaitu 8,560,957.98 liter. Dari segi jumlah kelahiran anak lembu juga telah menurun sebanyak 7.6% , iaitu daripada 3563 ekor pada tahun 2007 kepada 3470 ekor pada tahun 2008. Kadar kelahiran pada tahun 2008 meningkat, daripada 62.3% pada tahun 2007 kepada 66.8% pada tahun 2008. Jumlah kematian juga mengalami peningkatan sebanyak 4.6% dimana peratus kematian pada tahun 2007 adalah 4.2% sedangkan pada tahun 2008 peratus kematian hanya 8.8%. Secara keseluruhan prestasi Projek Lembu Tenusu pada tahun 2008 telah menurun jika dibandingkan dengan tahun 2007 kecuali kadar kelahiran yang telah meningkat dari 62.3% kepada 66.8%.

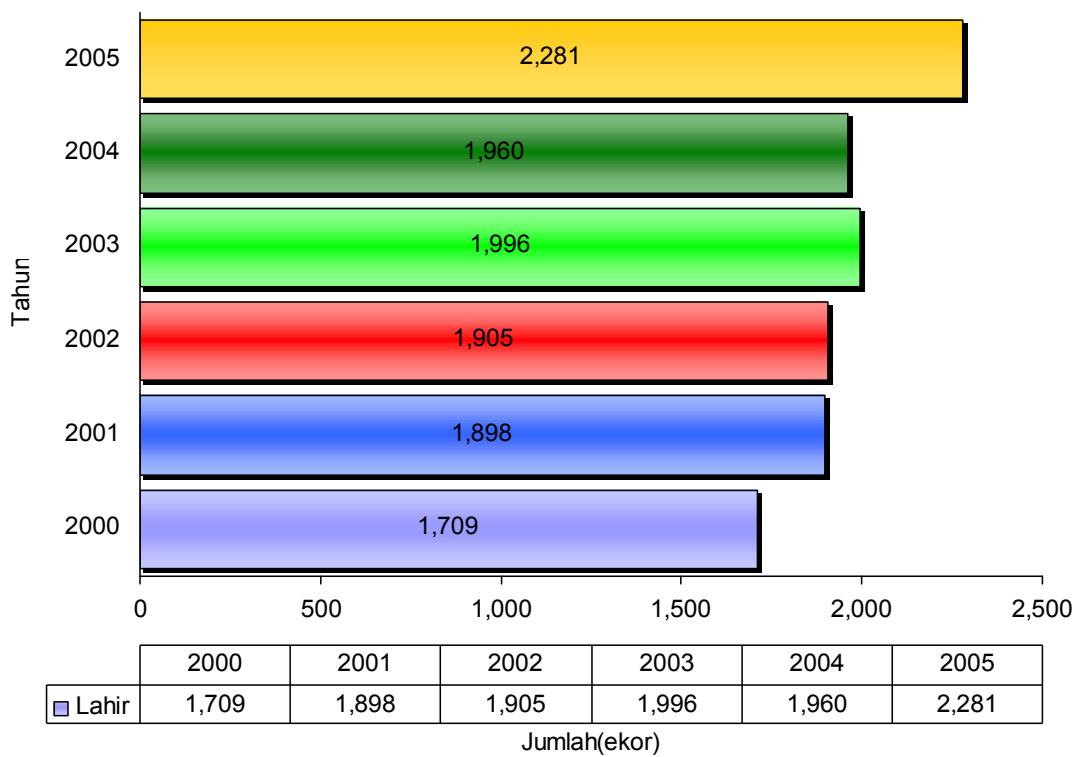
Carta 14. Prestasi Pencapaian Projek Lembu Tenusu

Carta 15. Produksi Susu Segar Projek Lembu Tenusu 2000 – 2005

Carta 16. Kelahiran Anak Lembu Projek Lembu tenusu 1998 - 2004

LAPORAN TAHUNAN PROJEK RUSA 2008

1. PENDAHULUAN:

Projek rusa atau payau telah mulakan oleh Jabatan Perkhidmatan Haiwan dan Perusahaan Ternak Sabah sejak tahun 1979 di SPT Sebrang, Keningau dengan tujuan untuk melihat potensi ternakan ini serta mempelajari hala-cara yang terbaik dari segi pengurusan dan pemeliharaan ternakan ini. Beberapa siri kajian dan pengamatan telah dilaksanakan di ladang rusa jabatan untuk mendapatkan kaedah yang terbaik untuk mengusahakan ternakan ini.

Berdasarkan hasil kajian dan pengamatan selama bertahun-tahun mengenai potensi penternakan rusa di Sabah yang sangat menggalakkan maka akhirnya Projek Rusa untuk penternak kecil telah diperkenalkan oleh Jabatan Perkhidmatan haiwan Dan Perusahaan Ternak Sabah kepada penternak sebagai salah satu ternakan alternatif yang sangat berpotensi untuk diusahakan. Sejak Projek Rusa ini dimulakan pada tahun 2002, seramai 59 orang penternak telah berjaya memulakan projek penternakan rusa dan sebanyak 1,119 ekor rusa betina dan 58 ekor pejantan telah diagihkan. Kini populasi rusa(Sambar/Chital/Timorensis) di Seluruh negeri Sabah adalah berjumlah 6,607 ekor. Populasi tersebut meliputi rusa yang dimiliki oleh ladang-ladang persendirian, ladang-ladang JPHPT dan juga Peserta Projek Rusa.

2. OBJEKTIF:

Projek Rusa yang diperkenalkan oleh Jabatan Perkhidmatan Haiwan dan Perusahaan Ternak kepada penternak mempunyai beberapa objektif seperti berikut:

- 2.1. Untuk meningkatkan jumlah populasi rusa di negeri ini.
- 2.2. Untuk meningkatkan pendapatan penternak dan menjadikan negeri Sabah sebagai pengeluar utama baka dan daging rusa.
- 2.3. Untuk mempelbagaikan jenis ternakan untuk diusahakan secara komersial.
- 2.4. Sebagai salah satu sumber protein asal hewani.
- 2.5. Sebagai salah satu sumbangan kepada industri AGRO-TOURISM.

3. KADEAH PELAKSANAAN PROJEK:

3.1. Pemilihan peserta:

Peserta yang dipilih adalah mereka yang berminat dan berkemampuan untuk membangun ladang rusa yang sememangnya memerlukan kos yang tinggi. Peserta juga mesti mempunyai tanah minima 3 ekar. Pemilihan peserta dilakukan oleh Ahli Jawatankuasa pemilihan yang terlibat dan dilantik oleh ketua jabatan.

3.2. Kursus:

Semua penternak yang dipilih akan menjalani kursus pengurusan ternakan rusa yang dikendalikan oleh Jabatan Perkhidmatan Haiwan Dan Perusahaan Ternak Sabah. Kursus adalah selama 1 minggu di Ladang-ladang Rusa yang dibangunkan oleh Jabatan.

3.3.Pembangunan Ladang:

Para penternak yang telah menghadiri kursus dengan jayanya akan membangun ladang rusa masing-masing dengan bantuan khidmat nasihat teknikal dari jabatan. Pegawai dan kakitangan jabatan akan sentiasa memantau pembangunan ladang penternak.

3.4.Pengagihan Ternakan Rusa:

Penternak yang telah selesai dalam pembangunan ladang akan diagihkan dengan baka tenakan rusa sebanyak 20 ekor betina dan 1 ekor jantan sebagai pejantan yang dipinjamkan.

3.5.Pembayaran Balik:

Penternak yang sudah diagihkan dengan ternakan dikehendaki menandatangani satu surat perjanjian dimana mereka dikehendaki membayar kembali ternakan tersebut kepada jabatan dalam bentuk anak rusa yang sudah cerai susu(6 bulan) atau gantian dengan wang sebanyak RM450.00 seekor dalam tempoh 5 tahun.

3.6. Program 100 Breeders ternakan Rusa:

Para Penternak rusa yang telah membayar balik kepada Jabatan layak untuk dinaik taraf dengan menambah bilangan ternakan rusa yang akan diagihkan setakat mana yang mampu ditampung oleh ladang penternak serta tertakluk kepada stok bekalan baka yang ada di ladang jabatan.

4. PENCAPAIAN FISIKAL:

1.1 Jumlah Penternak:

Seramai 51 orang penternak telah dipilih sejak tahun 2002-2006, dan seramai 10 orang lagi telah dipilih pada tahun 2007. Pada tahun 2008 satu (1) orang penternak rusa yang sudah menternak rusa secara persendirian telah dinaik-taraf dan diagihkan sebanyak 20 ekor betina pembian rusa timorensis.

1.2 Pengagihan Ternakan:

Sebanyak 1,190 ekor induk ternakan rusa telah diagihkan kepada 51 orang penternak sejak tahun 2002-2007, manakala pada tahun 2008 sebanyak 40 ekor betina dan 2 ekor jantan pembiak telah diagihkan kepada 2 orang penternak, seperti yang dapat dilihat pada jadual 44.

Jadual 44. Bilangan Rusa Diimpot, Bilangan Pengagihan dan bilangan Penternak Rusa:

Bil	Perkara	Tahun 2002-2007	Tahun 2008
1.	Bilangan impot/belian	980	nil
2.	Bilangan pengagihan	1,190	42
3.	Bilangan Penternak-dipilih diagihkan	56 51	2
4.	Keluasan Ladang	692 ekar	37 ekar

1.3 Kelahiran ternakan:

Jumlah ternakan rusa yang lahir sejak tahun 2002-2007 adalah sebanyak 2,461 ekor. Sebanyak 833 ekor lahir pada tahun 2008 seperti yang dapat dilihat pada jadual 2. Kadar kelahiran pada tahun 2008 hanya mencapai sebanyak 71%, lebih rendah dibandingkan dengan kadar kelahiran pada tahun 2007 (89%).

Jadual 45: Bilangan kelahiran, Kematian dan Pembayaran Balik ternakan Rusa:

Bil	Perkara	Tahun		Jual	Jumlah
		2002-2007	2008	2008	2002-2008
1.	Jumlah Kelahiran(ekor)	2,461	833		3,584 (ekor)
2.	Jumlah Kematian(ekor)	519	287		806
3.	Jumlah Bayaran balik(RM)	RM94,100 (209 ekor)	6,750 (15 ekor)		RM101,100 (224 ekor)
4.	Jumlah Induk(ekor)	3,732	1,976	60	1,976
5.	Populasi	5,674			2,809

1.4 Kematian Ternakan:

Jumlah ternakan rusa yang mati sejak tahun 2002 sehingga pada tahun 2007 adalah sebanyak 519 ekor, dimana kematian pada tahun 2008 sahaja adalah sebanyak 287 ekor atau 10.2% secara keseluruhan ianya meningkat dibanding tahun 2007 (6.66%). Kematian sebahagian besar adalah anak yang baru lahir kerana keadaan ladang yang basah dan berlumpur terutama dimusim hujan. Kematian yang lain melibatkan rusa sebanyak 35 ekor rusa yang mati di 3 buah ladang di daerah Pitas kerana hanyut oleh banjir pada bulan januari dan Februari 2008. Jadual 2 memperlihatkan jumlah kematian ternakan sepanjang tahun 2002 - 2007.

1.5 Pembayaran Balik:

Jadual 2 memperlihatkan prestasi pembayaran balik ternakan yang telah diagih-agihkan kepada penternak. Sebanyak 11 orang penternak rusa telah selesai membayar balik kepada kerajaan sejak tahun 2002-2008 dengan jumlah pembayaran sebanyak RM101,100 atau setara dengan 224 ekor.

2. Program Tahun 2008:

2.1 Pemilihan Peserta:

Tidak ada pemilihan peserta baru Projek Rusa pada tahun 2008.

2.2 Kursus:

Kursus Ternakan Rusa pada tahun 2008 telah ditiadakan kerana tidak ada pengambilan peserta baru.

2.3 Pembelian baka ternakan:

Tidak ada pembelian baka ternakan pada tahun 2008 disebabkan tidak ada peruntukan daripada kerajaan persekutuan .

2.4 Lawatan Projek:

Lawatan berjadual dilakukan ke semua ladang ternakan rusa di seluruh negeri untuk melihat perkembangan serta memberikan khidmat-nasihat dan khidmat susulan kepada semua penternak rusa. Disamping itu lawatan bertujuan untuk mengikuti perkembangan setiap ladang rusa dan membincang mengenai pembayaran balik ternakan.

3. Prestasi Pusat Pembangunan Rusa Jabatan:

3.1 Kelahiran:

Terdapat sebanyak 325 ekor rusa dilahirkan di empat buah ladang Jabatan. Kadar kelahiran mencapai 64.1%. Kelahiran mengikut spesies dapat dilihat pada jadual 6.

3.2 Kematian:

Sebanyak 114 ekor rusa mati sepanjang tahun 2008 iaitu pada kadar 7.7%. Punca kematian adalah kecederaan akibat kemalangan, pergaduhan, dan stress ketika penanganan dalam kilung terutama pada musim panas. Kematian mengikut spesies dapat dilihat pada jadual 46.

3.3 Jualan Ternakan :

Sebanyak 8 ekor telah dijual dari ladang JPHPT sepanjang tahun 2008 dengan nilai sebanyak RM6,000.00. Sementara sebanyak 147 ekor telah diagihkan kepada penternak dengan nilai RM110,250.00. Hasil jualan dan agihan dapat dilihat pada jadual 46.

Jadual 46: Kelahiran, Kematian, pengagihan dan Hasil Jualan Ladang Rusa Jabatan Perkhidmatan Haiwan dan Perusahaan Ternak Sabah (2008)

Bil	Ladang Rusa	Populasi (ekor)	Induk (ekor)	Kelahiran (ekor)	Kematian (ekor)	Jualan (RM)	pengagihan (ekor)
1	SPT Sebrang	49	11	6 (59 %)	12(2.5%)	nil	nil
	Sambar:						
	Timorensis:		210	163	71 (45 %)	45 (5.5%)	
	Chital:		34	18	23 (60 %)	3 (9.8 %)	
	Rusa Merah:		5	4	0 (0%)	2(14.2%)	nil
2	SPT Tawau	Di tutup					
	Sambar:						
	Timorensis:						
	Rusa Merah:						
3	PPP Entilibon	na	na	na	na	na	na
	Timorensis:						
4	PPP Telupid	na	na	na	na	na	na
	Timorensis:						
	Chital:						